

Ömer es-Sunkûrî'nin 'Gulât-ı Sufiyye'nin Bid'at-ı Kabîhalarını Redden Muhtasarca Bir Risâle' Adlı Eserinin Edisyon Kritiği ve Değerlendirmesi

Edition Criticism and Evaluation of 'Umar al-Sunkûrî's 'A Concise Treatise Rejecting the Bid'at-i-Kabîha of the Ghulât al-Sufiyya'

Ali ASLAN

(Sorumlu Yazar | Corresponding Author)

Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Dr., Ministry of Education, Department of Basic İslâmic Sciences

İstanbul / Türkiye

ali_aslan29@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0002-7748-6278>

<https://ror.org/00jga9g46>

Makale Bilgisi

Makale Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 16/12/2024
Kabul Tarihi : 18/06/2025
Yayın Tarihi : 30/09/2025

Article Information

Article Type : Research Article
Received : 16/12/2024
Accepted : 18/06/2025
Published : 30/09/2025

Atıf

Aslan, Ali. "Ömer es-Sunkûrî'nin 'Gulât-ı Sufiyye'nin Bid'at-ı Kabîhalarını Redden Muhtasarca Bir Risâle' Adlı Eserinin Edisyon Kritiği ve Değerlendirmesi". *Ordu İlahiyat* 5 (Eylül 2025), 37-59.
<https://doi.org/10.70674/oi.1602487>

Citation

Aslan, Ali. "Edition Criticism and Evaluation of 'Umar al-Sunkûrî's 'A Concise Treatise Rejecting the Bid'at-i-Kabîha of the Ghulât al-Sufiyya'". *Ordu Divinity* 5 (September 2025), 37-59.
<https://doi.org/10.70674/oi.1602487>

İntihal | Plagiarism

Bu makalede intihal taraması yapılmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir. [Intihal.net](https://intihal.net) - Turnitin

This article has been scanned for plagiarism and it has been confirmed that it does not contain plagiarism. [Intihal.net](https://intihal.net) - Turnitin

Etik Beyan | Ethical Statement

Yapay Zekâ Kullanımı: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde Yapay Zekâ tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir. [Ali ASLAN](#)

Use of Artificial Intelligence: No Artificial Intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. All content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles. [Ali ASLAN](#)

Hakem Sayısı | Referees

İki Dış Hakem | Two External Referees

Değerlendirme | Review

Çift Kör Hakemlik | Double Blind Referee

Etik Bildirim | Complaints

orduilahiyatdergisi@odu.edu.tr

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Copyright & License

The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.

Öne Çıkanlar

- Bu çalışmada ilk olarak Sunkûrî'nin hayatı, eserleri ve zikirle ilgili görüşleri ortaya konmaya çalışılmıştır.
- Bu makalede Sunkûrî'nin bazı enstrümanlar eşliğinde ayakta ve dönerek yapılan zikre bakışı ele alınmıştır.
- Sunkûrî'nin açık zikre nasıl baktığı tespit edilmeye çalışılmıştır.
- Sunkûrî'ye göre tarikat liderinin hangi özellikleri taşıması gerektiğine işaret edilmiştir.

Highlights

- In this study, firstly, Sunkûrî's life, his works and his views on dhikr have been tried to be revealed.
- This article deals with Sunkûrî's view of standing and turning dhikr accompanied by some instruments.
- It's have been tried to determine how Sunkûrî viewed open dhikr.
- According to Sunkûrî, it is pointed out what characteristics the leader of the cult should have.

Edition Criticism and Evaluation of 'Umar al-Sunkûrî's "A Concise Treatise Rejecting the Bid'at-i-Kabîha of the Ghulât al-Sufiyya"

Extended Abstract

This article aims to determine the author's scientific and sectarian identity and to systematically analyze the content of the treatise in question, within the framework of the work titled "A Brief Treatise Rejecting the Bid'at-ı Kabîhaları of the Sufis of the Ghulât-ı Sufiyya" written by al-Hajj Hasan b. Ömer al-Sunkûrî, one of the important representatives of the Ottoman scientific heritage. Sunkûrî was a professor who was educated in the classical Ottoman madrasah system and was a member of the ilmiye class. He was a direct student of Ahmed Ziyaeddin Gümüşhanevi, one of the important scholars of the period, and is a notable figure in terms of both his scientific lineage and methodological orientation. The works of the author, especially in the fields of belief and jurisprudence, clearly reflect his intellectual position, which was shaped within the framework of Ahl al-Sunnah, on the basis of Ashari theology and Hanafi jurisprudence. In this context, the study first examines the textual and methodological references on which Sunkûrî based his criticisms of jahri dhikr in the treatise in question, taking into account the historical context in which he lived, his scholarly sources, and the sectarian tradition to which he belonged. It is seen that the author strongly rejected dhikr practices, especially those performed loudly and animatedly, characterized such Sufi practices as "bid'at-i kabîha" and supported this attitude with verses from the Quran, authentic hadith narrations, and reliable jurisprudential sources. This negative approach to jahri dhikr is not only a reflection of an individual sensitivity, but also a concrete example of the criticism of Sufism that existed in the scholarly circles of the period. In this respect, the Risale is an important source for understanding how the anti-Sufism discourse was formed in the Ottoman Empire and how this discourse was built on a scientific legitimacy basis. The treatise also contains remarkable examples in terms of showing how the transmitted evidence—that is, the basic Islamic reference sources such as Quranic verses, hadith narrations, and jurisprudential texts—can be systematically used to support a particular religious or ideological view. The evidence that the author uses, especially in characterizing Sufi practices such as the practice of dhikr al-Jahr as bid'ah, clearly demonstrates not only a textual act of transmission but also how a fiction of rejection of the existing religious interpretation is constructed by placing these texts within a certain framework of interpretation. In this context, the treatise has a unique position among the texts of the Ottoman period in terms of showing the influence of both the sectarian stance and the scholarly tradition in the interpretation of the transmitted evidence. The order of evidence preferred by the author and the way in which they are interpreted are also important in terms of showing the relationship between the text and the purpose in the scholarly mindset of the period and how the texts are interpreted according to the context. The treatise, which is evaluated by Latinizing it in this respect, is considered as one of the notable examples of the Raddiyya(refutation) literature, which is widespread in the Ottoman scholarly tradition and manifests itself especially in theological, jurisprudential or mystical discussions. The Raddiyya (refutation) tradition is an important genre consisting of critical texts based on scientific foundations, written against forms of belief, worship or behavior that are considered heresies within Islamic thought throughout history. This treatise by El-Hajj Hasan b. Ömer es-Sunkûrî is also a continuation of the tradition in question and provides a concrete text example that reflects both the theoretical justifications and the legitimacy efforts based on sources of the critical attitude that developed towards mystical tendencies in Ottoman scholarly circles. Therefore, the treatise is not only a text of objection directed against a certain Sufi practice; it also represents a scientific discussion ground where the texts are interpreted, used and re-functionalized. The methodological framework of the study includes a systematic review of both classical biographical (tabakat) works and Ottoman archival documents and manuscript collections. Within this framework, copies of the treatise in various manuscript collections, primarily in the Süleymaniye Library, were comparatively examined, an edition critique of the text was made, and the author's copyright on the treatise was confirmed by comparing it with Sunkûrî's other works. In addition, the intellectual background of the arguments in the work was analyzed, and the methodological and content-related characteristics of the Sufi criticism carried out on theological and jurisprudential foundations were revealed. In conclusion, this study makes visible the scientific and intellectual foundations behind the criticisms directed at Sufism within the Ottoman madrasa tradition; it reveals that these criticisms have a deep-rooted, systematic and institutionalized structure that cannot be reduced to individual opinions or periodic dynamics. The analysis made specifically for El-Hajj Hasan b. Ömer al-Sunkûrî's work titled A Brief Treatise Refuting the Bid'at-ı Kabîha of the Sufis of the Ghulat-ı Sufiyya provides important clues about how Sufi tendencies were evaluated within the classical Islamic sciences and what kind of methodological and conceptual boundaries were drawn against these tendencies. In this context, the arguments contained in the treatise should not only be read as a reflection of an anti-Sufism stance; they should also be read as the result of a scientific reasoning built on the basis of Ahl al-Sunnah theology and Hanafi jurisprudence. In this respect, the article provides a theoretical framework for studies to be conducted to understand the relationships established by the disciplines of theology and jurisprudence with Sufism in the history of Ottoman thought, and it especially allows for the re-evaluation of the intellectual function of the Raddiyya(refutation) type of literature. Because such texts are not limited to a discourse of criticism or objection, but rather undertake multi-layered functions such as the preservation of religious norms, the determination of sectarian boundaries, and the reproduction of scientific legitimacy. When evaluated within this framework, Sunkûrî's treatise in question is a remarkable example that reveals the ways in which classical Islamic sciences took a stance against Sufi practices. Ultimately, this study both carries out a textual and contextual analysis of the treatise, which is an original source, and by revealing the epistemological background of the criticisms directed at Sufism in Ottoman madrasah circles, it makes visible the areas of tension and negotiation that emerged in the interaction of theological and jurisprudential traditions with Sufism. In this respect, the article offers a valuable and holistic contribution, both theoretically and methodologically, for researchers working on the history of Islamic thought, the Ottoman scholarly tradition, and anti-Sufism literature.

Keywords: History of Islamic Sects, Gulat, Sufism, Dhikr, Murid, Murshid, Tasawwuf.

Ömer es-Sunkûrî'nin "Gulât-ı Sûfiyye'nin Bid'at-ı Kabîhalarını Redden Muhtasarca Bir Risâle" Adlı Eserinin Edisyon Kritiği ve Değerlendirmesi

Öz

Bu çalışma, Osmanlı ilim geleneğinin dikkat çeken isimlerinden el-Hâc Hasan b. Ömer es-Sunkûrî'nin "*Gulât-ı Sûfiyyenin Bid'at-ı Kabîhalarını Redden Muhtasarca Bir Risâle*" adlı eserini merkeze alarak, hem müellifin ilmî ve mezhebî kimliğini ortaya koymayı hem de risâledeki cehrî zikir eleştirilerini sistematik biçimde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Söz konusu risâle, özellikle yüksek sesle ve bedensel hareketlerle yapılan zikir uygulamalarına yönelttiği sert tenkitlerle dikkat çekerken, bu tür sûfî pratiklerin Osmanlı ilmiye çevrelerinde hangi nassî ve usûlî gerekçelerle eleştirildiğini göstermesi bakımından önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. el-Hâc Hasan b. Ömer es-Sunkûrî, klasik Osmanlı medrese sisteminde yetişmiş, ilmiye sınıfına mensup bir müderris olarak dönemin önemli âlimlerinden Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'nin doğrudan talebesidir. Onun ilmî kişiliği, Hanefî fikhî ve Eş'arî kelâmî doğrultusunda şekillenmiş olup, Ehl-i sünnet dairesindeki düşünce çizgisini yansıtmaktadır. Sunkûrî'nin kelâmî ve fikhî meselelerdeki yaklaşımı, sadece bir mezhep mensubiyetinden ibaret olmayıp, aynı zamanda klasik İslâm ilimlerinin yöntemsel tutarlılığına dayanan sistematik bir düşüncüyü temsil etmektedir. Risâlede Sunkûrî, cehrî zikir "bid'at-ı kabîha" olarak nitelendirilerek, bu tür uygulamaların İslâm'ın sahih kaynaklarıyla çeliştiğini savunur. Eleştirilerini Kur'an âyetlerine, sahih hadis rivayetlerine ve muteber fikhî metinlerine dayandırarak gerekçelendirir. Bu yönüyle risâle, sadece bir sûfî pratiğe yönelik bireysel bir itiraz değil; aynı zamanda dönemin dinî ve ilmî çevrelerinde şekillenen tasavvuf eleştirisinin bir yansımasıdır. Müellifin nassları kullanma biçimi, onları yalnızca nakletmekle sınırlı kalmayıp, belirli bir yorum çerçevesinde yeniden anlamlandırarak sistemli bir reddiye kurgusu oluşturduğunu da göstermektedir. Bu durum, metinlerin yorumlanmasında mezhebî pozisyonun ve ilmî geleneğin etkisini açık biçimde ortaya koyar. Çalışmanın metodolojik çerçevesi, hem klasik biyografik (tabakat) eserlerin hem de Osmanlı arşiv belgeleri ile yazma eser koleksiyonlarının sistematik bir biçimde taranmasını içermektedir. Bu çerçevede, Süleymaniye Kütüphanesi başta olmak üzere çeşitli yazma eser koleksiyonlarında yer alan risâlenin nüshaları mukayeseli olarak incelenmiş, metnin edisyon kritiği yapılmış ve Sunkûrî'nin diğer eserleriyle karşılaştırılarak müellifin risâle üzerindeki telif hakkı teyit edilmiştir. Ayrıca eserdeki argümanların fikrî arka planı analiz edilerek, kelâmî ve fikhî temeller üzerinden yürütülen sûfilik eleştirisinin ne tür yöntemsel ve içeriksel özellikler taşıdığı ortaya konmuştur. Sonuç itibarıyla bu çalışma, hem Osmanlı medrese geleneğinde tasavvufa yöneltilen eleştirilerin ilmî zeminini görünür kılmakta hem de el-Hâc Hasan b. Ömer es-Sunkûrî özelinde, klasik ilimlerin sûfî pratikler karşısında nasıl konumlandığını gözler önüne sermektedir. Bu yönüyle makale, Osmanlı dönemi kelâm ve fikhî disiplinlerinin tasavvufla ilişkisini ve özellikle reddiye türündeki literatür içerisindeki konumunu incelemek isteyen araştırmacılar için değerli bir ilmî katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Mezhepler Tarihi, Gulât, Sûfilik, Zikir, Mürid, Mürşid, Tasavvuf.

Giriş

Osmanlı dönemi ilmiye sınıfına mensup önemli bir âlim ve müderris olan el-Hâc Hasan b. Ömer es-Sunkûrî, 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında ilmî faaliyet göstermiş ve özellikle dinî ilimlerin klasik alanlarında derinlemesine bilgi sahibi bir şahsiyet olarak temayüz etmiştir. Sunkûrî, dönemin önde gelen mutasavvıflarından ve aynı zamanda bir tarikat şeyhi olan Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'nin talebesi olup, onun ilmî ve manevî tesiri altında yetişmiştir. Bu çerçevede hem medrese geleneğine hem de tasavvufî eğitime vâkıf bir âlim profili çizen müellif, özellikle akaid ve fikhî alanlarında çeşitli risâle ve metinler kaleme almış, bazı tasavvufî akım ve uygulamalara yönelttiği eleştirilerle dikkat çekmiştir.

Bu makale, Sunkûrî'nin ilmî kimliğini daha yakından tanıtmayı amaçlamakta olup, onun yaşadığı tarihsel dönem, içinde bulunduğu ilmî ve tasavvufî çevre, istifade ettiği kaynaklar, mezhebî ve itikadî duruşu ile eserlerinin içerik ve amaçları üzerinde durmaktadır. Müellifin, klasik İslâmî ilimlere olan vukufiyetini nasıl yapılandırdığı, bu birikimi eserlerine nasıl yansıttığı ve dönemin tartışmalı dinî-manevî pratiklerine karşı nasıl bir tutum geliştirdiği, çalışmanın odak noktalarından birini oluşturmaktadır. Böylece makale hem Sunkûrî'nin şahsiyetini hem de onun ilmî mirasını anlamaya yönelik bütüncül bir çerçeve sunmayı hedeflemektedir.

Bu çalışma, Osmanlı ilmî geleneği içerisinde akaid ve fikhî disiplinlerinin, özellikle sûfî pratiklerin değerlendirilmesinde nasıl belirleyici bir rol üstlendiklerini ortaya koyması bakımından önemli bir katkı sunmaktadır. El-Hâc Hasan b. Ömer es-Sunkûrî'nin risâlesi

etrafında yapılan çözümlemeler, Osmanlı ilmiye sınıfının sadece teorik meselelerle değil, aynı zamanda toplumsal düzeyde karşılık bulan dinî-manevî uygulamalarla da yakından ilgilendiğini göstermektedir. Bu bağlamda, akaid ve fıkıh ilimlerinin, zikir meclisleri, tarikat ritüelleri ve sûfilerin gündelik pratikleri gibi alanlarda hangi kriterlerle müdahil olduğunu anlamak hem ilmî otoritenin sınırlarını hem de dinî meşruiyetin nasıl belirlendiğini kavramak açısından son derece önemlidir. Dolayısıyla bu çalışma, Osmanlı dönemi dinî düşüncesinin pratik yansımalarını inceleyen, özellikle klasik ilimlerin tasavvufî yapılar üzerindeki denetleyici ve yönlendirici işlevini analiz etmek isteyen araştırmacılar için hem tarihsel hem teorik düzeyde kıymetli bir kaynak teşkil etmektedir.

Bu çalışma, Osmanlı dönemi âlimlerinden el-Hâc Hasan b. Ömer es-Sunkûrî'ye ait *Gulât-ı Sûfiyyenin Bid'at-ı Kabîhalarını Redden Muhtasarca Bir Risâle* adlı eserin muhtevasını ilmî açıdan analiz etmeyi hedeflemektedir. Söz konusu risâlede müellifin tasavvufî pratikler, özellikle cehrî zikir, tegannî ve enstrüman eşliğinde yapılan zikir uygulamaları gibi dönemin bazı sûfî gruplarına atfedilen ritüellere yönelttiği eleştiriler, fikhî ve kelâmî zeminde ele alınmakta; âyet, hadis ve klasik fıkıh metinlerinden delillerle temellendirilmeye çalışılmaktadır. Makalede bu bağlamda hem eserin temel argümanları tahlil edilmekte hem de müellifin ilmî yeterliliği, dinî referansları kullanma biçimi ve mezhebî kimliği ortaya konulmaktadır. Ayrıca müellifin eserde ortaya koyduğu söylem ve yaklaşım üzerinden, onun Osmanlı ilmî muhitindeki yeri ve dönemin dinî-manevî tartışmalarıyla ilişkisi de değerlendirme konusu yapılmaktadır. Bu çerçevede çalışma, hem klasik tasavvuf eleştirilerinin niteliğini anlamaya hem de Sunkûrî'nin düşünce dünyasını daha yakından tanımayla katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın ilk aşamasında, el-Hâc Hasan b. Ömer es-Sunkûrî'nin ilmî kişiliğini, düşünsel arka planını ve mezhebî aidiyetini tespit etmek amacıyla kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda, Osmanlı arşiv belgeleri, tabakât kitapları, biyografi literatürü, ilmî zümrelerin faaliyetlerini konu alan eserler ve dönemin ilmî tartışmalarına ışık tutan klasik kaynaklar taranarak müellifin yaşadığı dönemin ilmî ve tasavvufî atmosferi analiz edilmiştir.

Çalışmanın merkezî nesnesi olan *Gulât-ı Sûfiyyenin Bid'at-ı Kabîhalarını Redden Muhtasarca Bir Risâle* adlı eser, başta Süleymaniye Kütüphanesi olmak üzere İstanbul'daki çeşitli yazma eser koleksiyonlarında tespit edilen nüshalar üzerinden incelenmiştir. Farklı yazma nüshalar bir araya getirilerek metinler arası karşılaştırmalar yapılmış ve eserin tenkitli neşrine yönelik ayrıntılı bir edisyon kritiği çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte hem yazım farklılıkları hem de metin içi anlam bütünlüğü göz önünde bulundurularak güvenilir bir metin tesisi hedeflenmiştir.

Metnin müellife aidiyeti hususunda ise, Sunkûrî'ye atfedilen diğer eserlerle karşılaştırmalı bir analiz yapılmıştır. Bu kapsamda, risâlede kullanılan terminoloji, âyet ve hadis kullanım biçimi, fikhî ve kelâmî yaklaşımlar, sûfî pratiklere yönelik eleştirilerdeki metodolojik tutarlılık gibi unsurlar dikkate alınmış ve Sunkûrî'nin diğer eserleriyle dil, üslup ve içerik açısından örtüşen yönleri ortaya konulmuştur. Elde edilen bulgular doğrultusunda eserin müellife aidiyeti kuvvetli delillerle temellendirilmiştir.

Bununla birlikte, eserin içerik çözümlemesi yapılırken klasik İslâmî ilimler çerçevesinde şekillenmiş bir analiz yöntemi benimsenmiş; zikir, bid'at, sûfî âdâbı, tegannî gibi temel kavramlar hem tarihsel arka planları hem de dönemin ilmî gelenekleri içinde değerlendirilmiştir. Böylece sadece metnin filolojik neşri değil, aynı zamanda düşünsel muhtevası da yorumlanarak Sunkûrî'nin risâledeki eleştirel tavrının hangi ilmî gelenek ve düşünce zeminine oturduğu açıklığa kavuşturulmuştur. Bu yönleriyle çalışma hem klasik metin neşri metodolojisine hem de Osmanlı ilmî düşüncesini tahlil etmeye yönelik tarihsel-kritik yönetime dayanmaktadır.

Çalışmada temel problematik, Sunkûrî'nin risâlesinde ileri sürdüğü cehrî zikre dair eleştirilerinin hangi ilmî ve fikhî referanslara dayandığını tespit etmek ve müellifin bu bağlamda

dönemin sûfî pratiklerine yönelik görüşlerini ortaya koymaktır. Eser, dönemin Osmanlı medreselerinde okutulan Eş'arî ve Hanefî klasiklerine dayanarak sûfî pratikler konusunda katı bir yaklaşım sergilemektedir. Müellif, dönerek ve yüksek sesle yapılan zikri bid'at olarak değerlendirmiş, bunu çeşitli âyetler, hadisler ve fikhî kaynaklarla temellendirmiştir. Özellikle Kur'an ve hadislerden hareketle, zikrin gizli yapılması gerektiğini ve cehrî zikrin dindeki yenilikler (bid'at) arasında yer aldığını savunmuştur.

4. Müellif Hakkında

Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'nin (ö. 1894) talebesi olan Sunkûrî'nin tam adı el-Hâc Hasan b. Ömer es-Sunkûrî'dir. Bağdat'lı İsmail Paşa'nın (ö.1920) *Îzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli alâ Keşfi'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* adlı eserinde müellifin adı Hasan b. Ömer es-Sunkûrî er-Rûmî el-Müderriş şeklinde geçmektedir. Müellifin eserinin adının da *Zübdetü'l-akâid ve nuhbetü'l-fevâid*¹ şeklinde yer aldığı eserde müellif hakkında daha fazla bilgi bulunmamaktadır. Bu ifadeler bize müellifin Çorum'un Sungur ilçesinden olduğunu göstermektedir. Müellif hakkında daha fazla bilgi edinmek için Mehmet Süreyya'nın (ö.1909) *Sicill-i Osmânî* adlı eserini, Bursalı Mehmet Tahir'in (ö.1925) *Osmanlı Müellifleri* isimli eserini ve Hüseyin Vassaf'ın (ö.1929) *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr* adlı eserini gözden geçirdik. Bunların yanında tabakat kitaplarına müracaat ettik. Ayrıca Osmanlı arşivini taradık. Fakat müellifin hayat hikâyesine dair daha fazla bilgiye ulaşamadık. Dolayısıyla müellifin nerede doğduğu ve nerede vefat ettiğine dair net bilgilere sahip değiliz. Fakat Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'nin talebesi olması bazı tespitlerde bulunmamıza imkân vermektedir. Hocasının yaşadığı dönem dikkate alındığında XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olduğu sonucuna varabiliriz. Zira *Zübdetü'l-akâid* isimli eseri 1865 yılının Ekim (hicri 1282 Cemâziye'l-âhir) ayında yazılmıştır.² Bu da bize müellifin bu tarihten önce hayatta olduğunu göstermektedir.

Benzer şekilde müellifin ne zaman ve nerede öldüğüne dair kesin bir bilgiye sahip değiliz. Sadece Sönmez Kutlu'nun *Mezhepler Tarihine Giriş* kitabında, taklit ve daralma başlığı altında Eş'arî geleneğin etkilenenleri sayarken Sunkûrî'ye de yer vermiştir. Burada, Sunkûrî'nin *Zübdetü'l-akâid nuhbetü'l-fevâid* adlı eserini ve hemen akabinde de ölüm tarihi olarak 1893 yılını zikretmiştir.³ Kutlu, bu bilgiyi nereden aldığına dair herhangi bir kaynak da göstermemiştir. Zikredilen bu tarih müellifin yaşadığı dönemle uyumlu olsa da ölüm tarihi hakkında kesin bir şey söylemek zor gözükmektedir.

4.1. Sunkûrî'nin İlmi Kişiliği

Hayatı hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığımız Sunkûrî'nin ilmi kişiliğini kendi eserleri üzerinden değerlendirmek uygun olacaktır. Sunkûrî'nin ilmi seviyesini ifade etmesi bakımından *Zübdetü'l-akâid nuhbetü'l-fevâid*'deki şu ifadeler önem arz etmektedir: "*İlm-i kelamda mezâliku'l-ekdâm olan cemî-i fırak-ı İslâmiyye'nin itikâdlarını ve mezheplerini bilip kendi itikâdını fırak-ı dâlle itikâdından temyize heveskârân olan zevât-ı kirâma suhûlet olmak muradıyla telif olunan işbu Zübdetü'l-akâid nâm risâle ve derûnunda ve kenarında ba'zı (...) garibeler ile mecmûâyı merğûbe olup turâb-u ekdâmi'l-mesâkîn, dersiâm ve dârü'l-hilâfeti'l-aliyye müderrişlerinden Sunkûrî el-Hâc Hasan b. Ömer el-Arif bi Şehînzâde –amelehullâhu el-hüsna ve'z-ziyâde- dâîlerine mensûb olmağa İbrahim Hakkı'nın Litoğrafya Destigâh'ında işbu bin iki yüz seksen bir senesi mâh-ı Şa'bânî'l-muazzamada tab ve temsil olmuştur.*"⁴ Bu paragrafta geçen "dersiâm ve dârü'l-hilâfeti'l-aliyye" ifadeleri müellifin üst düzey bir

¹ İsmail b. Muhammed Emin b. Mirselim Bâbânî, *Îzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli alâ Keşfi'z-zunûn* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y), 3/611.

² Hasan b. Ömer er-Rûmî el-Müderriş Sunkûrî, *Zübdetü'l-akâid ve nuhbetü'l-fevâid* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı, 00963-001), 83.

³ Sönmez Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş* (İstanbul: Değerler Eğitimi Yayınları, 2010), 85-86.

⁴ Sunkûrî, *Zübdetü'l-akâid* (İzmirli İsmail Hakkı, 00963-001), 86.

medresede hoca olduğunu ortaya koymaktadır. Bu medreselerde icazet almış hocalar, kalam, tefsir, hadis, mantık, belâğat ve fıkıh gibi dersleri okutuyorlardı.⁵

Müellifin ilmi kaynaklara ulaşması ve bu kaynakları eserlerinde kullanması onun belirli bir seviyede ilmi müktesebâta haiz olduğunu ve aynı zamanda ilmiye sınıfına mensup bir müderris olduğunu göstermektedir.

4.2. Hocaları

Sunkûrî'nin hayatı hakkında yeteri kadar bilgiye sahip olamadığımız gibi hocaları ve talebeleri hakkında da gerekli bilgilere sahip değiliz. Fakat müellifin *Zübdetü'l-akâid* adlı eserindeki bilgilerden hareketle Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'nin, Sunkûrî'nin hocası ve müşşidi olduğunu söyleyebiliriz. Zira müellif *Zübdetü'l-Akâid* adlı eserini yazarken Gümüşhânevî'nin *en-Netâicü'l-itikadiyye* isimli eserini kendisine esas aldığı ifade etmektedir.

Bunun yanında Sunkûrî'nin “sebeb-i rifatim, bâis'i necâtım...” gibi övgü ifadeleri ikili arasında hoca talebe ilişkisinden öte bir müşşid ve mürid ilişkisinin olduğuna işaret etmektedir.⁶

4.3. Mezhebi

Sunkûrî'nin hayatı hakkında her ne kadar yeterli bilgiye sahip olmasak da bize ulaşmış olan eserlerinde kullandığı kaynaklar ve görüşleri müellifin mezhebi kimliği hususunda yeterli zenginliğe sahiptir.

Sunkûrî, *Zübdetü'l-akâid* adlı eserinde Allah'ın kadim sıfatlarından bahsederken bu sıfatlar arasına tekvin sıfatını da eklemiştir.⁷ Müellifin bu yaklaşımı Mâtürîdilerin genel görüşü ile uyumludur. Eş'arîler ise tekvin sıfatını ayrı bir sıfat olarak değerlendirmemişlerdir.⁸

Benzer şekilde Sunkûrî, iman ile İslâm'ın aynı değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Daha önemlisi müellifin imanın tanımı konusundaki yaklaşımıdır. O, imanı kalp ile tasdik ve dil ile ikrar olarak tanımlarken Mâtürîdilerin genel yaklaşımını ortaya koymuştur.⁹

Diğer bir husus müellif, *teklif-i mâ lâ yutâk*'ın caiz olmadığını ifade etmiştir. Bu Mâtürîdilerin genel görüşüdür. Eş'arîler ise bunun aklen mümkün olduğunu söylemişlerdir.¹⁰

Ameli bakımdan müellifin mezhebi durumunu anlamak için atıfta bulunduğu kaynaklar bize yardımcı olacaktır. Müellif mürtede nasıl muamele edilmesi gerektiği konusunda İbn Nüceym'in *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* adlı eserine atıfta bulunmuştur. Yine Hanefî âlimlerinden Bezzâzî'nin *el-Fetâva'l-Bezzâziyye'sine* ve Âlim b. Âlâ'nın *el-Fetâva't-Tatarhâniyye'sine* atıfta bulunmuştur. Müellifin kullanabileceği başka birçok eser varken özellikle Hanefî mezhebine ait eserleri tercih etmesi ameli bakımdan Hanefî olduğunu göstermektedir.¹¹

Osmanlı medreselerinde genel olarak Eş'arî klasiklerinin okutulmasından dolayı Sunkûrî eserini Eş'arî geleneğe göre yazmıştır. Müellif her ne kadar eserini yazarken dönemin etkisinde kalsa da kendisinin İtikatta Mâtürîdî amelde Hanefî olduğunu söylemek mümkündür.¹²

⁵Mehmet İpşirli, “Medrese”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2003), 28/327.

⁶Sunkûrî, *Zübdetü'l-akâid* (İzmirli İsmail Hakkı, 00963-001), 2-3.

⁷Sunkûrî, *Zübdetü'l-akâid* (İzmirli İsmail Hakkı, 00963-001), 27.

⁸Hasan b. Abdulmuhsin, *er-Ravdatu'l-behiyye fî mâ beyne'l-Eşâira ve'l-Mâtürîdiyye* (Haydarâbad: Matbaatü Meclisi Dâirati'l-Meârif, 1322), 39-40.

⁹Sunkûrî, *Zübdetü'l-akâid* (İzmirli İsmail Hakkı, 00963-001), 33.

¹⁰Ebü Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Me'âlimü'uşûli'd-dîn*, thk. Taha Abdurrauf Sa'd (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, ty.), 1/91.

¹¹Sunkûrî, *Zübdetü'l-akâid* (İzmirli İsmail Hakkı, 00963-001), 82.

¹²Yakup b. Abdüllatif, *İslam Mezhepleri ve Kelamı* (Hazırlayanlar: Halil İbrahim Bulut, Nurettin Gemici, Ramazan Tarık, İstanbul: İmak Ofset Basım Yayın, 2019), 48- 64.; Mehmet İpşirli, “Medrese”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2003), 28/327-333.

4.4. Eserleri

Sunkûrî başta İslâmî ilimler olmak üzere birçok alanda kendini yetiştirmiş bir âlimdir. Osmanlı medreselerinde ders verebilecek yetkinliğe sahip bir âlimin elbette eser kaleme almış olması beklenen bir durumdur. Aynı zamanda tasavvufî bir geleneğin de temsilcisi olan Sunkûrî'nin birkaç çalışma telif ettiğini görmekteyiz. Her ne kadar bu eserlerin yazmalarına henüz ulaşamasak da matbu olanlarına ulaşabilmekteyiz. Bu eserlerden tespit edebildiklerimiz şunlardır:

4.4.1. Zübdetü'l-Akâid Nuhbetü'l-Fevâid

Eserin birkaç matbu nüshası birçok kütüphanede bulunmaktadır. Akâid ve mezhepleri ele alan eser bir mukaddime, sekiz bab ve bir hatimeden oluşmaktadır.

4.4.2. Tâ'ife-i Yahûd ve Nasârâ'nın Usûl ve İtikâdlarını Redden Muhtasarca Bir Risâle

Risâle, *Zübdetü'l-akâid nuhbetü'l-fevâid* adlı eserin sonunda yaklaşık altı sayfa olarak yer almaktadır. Dili Osmanlıca olan eser 1281 yılında basılmıştır. Risâle, Yahudi ve Hristiyanlara reddiye olarak yazılmıştır.¹³

4.4.3. Gulât-ı Sûfiyyenin Bid'at-ı Kabîhalarını Redden Muhtasarca Bir Risâle

Kütüphane kayıtlarında Müellife ait bu ismi taşıyan müstakil bir risâle tespit edemedik. Fakat bu risâle *Zübdetü'l-akâid* adlı eserin kenarlarında yer almaktadır. Osmanlıca yazılan eser üslup bakımından *Zübdetü'l-akâid* isimli eserle benzerlik taşımaktadır. Bu risâle bazı sûfî toplulukların zikir esnasındaki dönmeleri, el ele vurmaları, teganni ile sesli zikirde bulunmaları gibi bazı uygulamalarını ele almış ve bunların şeriata uygun olmadığını ortaya koymak için kaleme alınmıştır.¹⁴

4.4.4. Kayser-i Rûm'un Hazret-i Muâviye Efendimize İrsâl Eylediği Altmış Bir Suâl ve Yüz On İki Cevap Beyânında Bir Risâle

Bu risâlede *Zübdetü'l-Akâid* adlı eserin kenarında bulunmaktadır. Osmanlıca yazılmıştır. Kayser-i Rum'un Hz. Muaviye'ye göndermiş olduğu altmış bir soru ve bu sorulara verilen yüz on iki cevabı kapsamaktadır.¹⁵

4.4.5. Devâü'l-Ebdân

Bu eserin aslı Ebû'l-Kasım Muhammed en-Nîsâbûrî (ö.406-1016) tarafından *et-Tıbbü'n-Nebî* başlığı altında Arapça olarak yazılmıştır.¹⁶ Bu eser Sunkûrî tarafından *Devâü'l-*

¹³ Hasan b. Ömer er-Rûmî el-Müderri Sunkûrî, *Tâ'ife-i Yahûd ve Nasârâ'nın Usûl ve İtikadlarını Redden Muhtasarca Bir Risale* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı, 00963-001), 83.

¹⁴ Hasan b. Ömer er-Rûmî el-Müderri Sunkûrî, *Gulât-ı Sûfiyyenin Bid'at-ı Kabîhalarını Red İhtisarca Bir Risale (Zübdetü'l-akâid isimli eserin hamisinde)* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı, 00963-001), 44 vd.

¹⁵ Hasan b. Ömer er-Rûmî el-Müderri Sunkûrî, *Kayser-i Rûm'un Hazret-i Muâviye radiyallâhu anı Efendimize İrsâl Eylediği Altmış Bir Suâl ve Yüz On İki Cevâb Beyânında Bir Risâle (Zübdetü'l-akâid isimli eserin hamisinde)* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı, 00963-001), 2.

¹⁶ Ebû'l-Kâsım Nîsâbûrî, *Tıbbü'n-nebî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah Koleksiyonu, 00963-001).

Ebdân adı altında Türkçeye tercüme edilmiştir.¹⁷ Eser insanlar için faydalı ve zararlı yiyecekler ve içecekler hakkında bilgi vermektedir.

4.4.6. El-sine-i Nâsda Kızılbaş Demekle Marûf Tâ'ife-i Rezîlenin Hezeyânlarını Mübeyyin Bir Risâle

Altı sayfadan oluşan bu risale Osmanlıca olarak yazılmıştır. Risâlenin el-Hâc Hasan b. Ömer es-Sunkûrî'ye ait olduğu ifade edilmiştir.¹⁸ Üç bab ve bir tenbihten oluşan risâle Kızılbaş kelimesinin nasıl ortaya çıktığına, Şeyh Haydar'ın oğlu İsmail'in bazı uygulamalarına ve Ehl-i Sünnet'e karşı nasıl bir tavır takındıklarına temas etmiştir.

5. Sunkûrî'nin "Gulât-ı Sûfiyyenin Bid'at-ı Kabîhalarını Redden Muhtasarca Bir Risâle" Adlı Risâlesi

Burada risâlenin hangi kütüphanelerde bulunduğu, bu kütüphanelerde eserin yer aldığı koleksiyonlar ve kataloglarda nasıl sınıflandırıldığı, risâlenin müellife aidiyeti meselesi, risâlenin hangi özellikleri taşıdığı ve risâlenin muhteva analizi ortaya konulacaktır.

5.1. Risâlenin Yazma Nüshaları ve Sunkûrî'ye Aidiyeti

a. Süleymaniye Kütüphanesi'nde Zübdetü'l-Akâid Nuhbetü'l-Fevâid, Sunkûrî Hasan b. Ömer adıyla İsmail Hakkı Koleksiyonu, 00963-001 koleksiyon numarasında kayıtlı olup 4-83 fiziksel niteliktedir. Eser hicri 1281 yılında İstanbul-İbrahim Hakkı matbaasında basılmıştır.

b. İ.B.B. Atatürk Kitaplığı'nda Zübdetü'l-Akâid Nuhbetü'l-Fevâid adıyla, OE-TK-00965 demirbaş numarasıyla kayıtlı olup 24x16 cm fiziksel niteliktedir. Hicri 1281, miladî 1865 yılında İsmail Hakkı Litoğrafya Destgâhı'nda basılmıştır.

c. Özel Koleksiyon

Bu nüsha Abdullah Zihni Efendi kitaplığında bulunmaktadır. Mecmua üçüncü sayfadan başlayıp seksen dördüncü sayfada son bulmaktadır. Eserde Yahudi ve Hristiyanlarla ilgili kısım bilmediğimiz bir sebeple sökülüp alınmış gözükmektedir. Eserin basım yeri ve basım tarihi belli değildir.

d. Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Koleksiyonunda Zübdetü'l-Akayid Nuhbetü'l-Fevâid-Netâyic-i İtikâdiyye Ter. adıyla 02330/023272 demirbaş numarasında kayıtlıdır. Eser 86 sayfadan oluşmaktadır. Yayın yeri ve tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır.

e. Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Koleksiyonunda Zübdetü'l-Akâid Nuhbetü'l-Fevâid-Netâyic-i İtikâdiyye Ter./çev.: es-Sungûrî Hasan b. Ömer adıyla 02668/AR0458 demirbaş numarası, İlahiyat bölümü Arapgirli odasında kayıtlıdır. Eser 83 sayfadan oluşmaktadır. İstanbul-İbrahim Hakkı Litoğrafya Taşd.'da 1281 yılında basılmıştır.

5.2. Risâlenin Özellikleri

Çalışmamıza esas aldığımız risâle Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Koleksinu, 00963-001 numarada kayıtlıdır. Risâle, Hasan b. Ömer es-Sunkûrî'nin *Zübdetü'l-Akâid Nuhbetü'l-Fevâid* adlı kitabının kenarında bulunmaktadır. Risâle kitabın 44 ile 81 sayfa aralığında yer almaktadır.

¹⁷ Ebû'l-Kâsım Nisâbü'rî, *Devâü'l-ebdan*, İ.B.B Atatürk Kitaplığı, MC_Osm_O.00250/02, çev. Hasan b. Ömer er-Rûmî el-Müderriş Sunkûrî; Ebû'l-Kâsım Nisâbü'rî, *Devâü'l-ebdan*, çev. Hasan b. Ömer er-Rûmî el-Müderriş Sunkûrî (İstanbul: Marmara Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Koleksiyonu, 10318/OK0082).

¹⁸ Hasan b. Ömer er-Rûmî el-Müderriş Sunkûrî, *Elsine-i Nâsda Kızılbaş Demekle Marûf Tâ'ife-i Rezîlenin Hezeyanlarını Mübeyyin Bir Risâle* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı, 00963-001), 89.

Risâle sayfa 44'te şu ifadelerle başlamaktadır:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِهِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ أَجْمَعِينَ أَمَّا بَعْدُ

Risâle sayfa 81'de şu ifadelerle bitmektedir:

el-Cevap: Ol âyeti kerimede raksın ve deverânın cevazına katan hiçbir müfessirin mesağ vermediği için ve resulullah *aleyhi's-selâm* ve ashâbı kirâm ve meşâyıh-ı izam hazerâtına mel'abe olan raks isnadı için tecdidi iman ve nikah lazım gelir. Meğer istiğrak hallerinde zuhur ide. Diyeler ol hinde ma'zurdur.

نُقِلَ عَنْ فَتْوَى أَبِي سَعُودٍ وَأَحْمَدَ ابْنِ كَمَالٍ بِأَشَارَةِ رَحِمَهُمَا اللَّهُ.

Risâlenin başlığı "Gulât-ı Sûfiyyenin Bid'at-ı Kabîhalarını Redden Muhtasarca Bir Risâle" şeklindedir. Risâle genel olarak okunaklı bir metne sahiptir. Sayfa kenarlarındaki satır sayısı 11'dir.

5.3. Risâlenin Sunkûrî'ye Aidiyeti

Arapça yazma eserlerde olduğu gibi Osmanlıca eserlerde de eserin kapağında ya da ilk varagında/sayfasında müellifin adı zikredilir. Son varakta ise müstensihinin adı ve eseri hangi tarihte istinsah ettiği yer alır. Edisyon kritiğini yaptığımız risâle müellifin *Zübdetü'l-Akâid Nuhbetü'l-Fevâid* isimli eserinin kenarında yer almaktadır. *Zübdetü'l-Akâid Nuhbetü'l-Fevâid* isimli eserin müellife ait olduğunu gösteren ifadeler ikinci sayfada şöyle geçmektedir: "Vaktâ ki Eimme-i usûlî'd-dîn ve fudalâ-i ehâlî-i temkîn, inkırâza yüz tutup ve riyâz-ı ilmin usûlü ve furû'u neşf-i fenâyâ müşerref olduysa, nâs dünyâyı deniyyeye tâlip ve zehârif-i fâniyyeye râğıb olmalarıyla ekser-i nâsın i'tikâdî cehl sebebiyle Ehl-i Bid'at ve Fırak-ı Dâlle'ye duhûl ve Fırka-i Nâciye'den hurûca sebep olur envâ-ı hezeyâna ibtidâr eyledikleri ecilden ulemâ-i izâm ve meşâyıh-ı kirâm ve fudalâ-yı zevi'l ihtirâm hazerâtı celli himmetlerin sarf edip, ettikleri te'lîfât-ı nefise ve tahrîrât-ı latîfeleri o fırakın umûmen i'tikâtların tafsîlen beyân buyurdıkları nesyen mensiyyen terk olunmakta olup verâ-yı nesc-i ankebûtta kaldıysa bu efkâr-ı ibâdillâhî'l-Bârî el-Hâc Hasan b. Ömer es-Sunkûrî'nin i Nâciye -i medîdeden beri Fırka-müddet¹⁹ (نَالِ مَرَامَهُمَا الْبَارِي) i'tikâdını fırak-ı dâlle i'tikâdından tefrîk ve temyizini hâvî müceze ve muhtasarca bir risâle tertip emelinde iken 1 -i ahlak ve mecma-ı mekârim-mısdâkınca menba²⁰ (اِذَا أَرَادَ اللَّهُ شَيْئًا هَبَّيْ أَصْبَابَهُ) fedâil-i âfâk, sebep-i rif'atim bâis-i necâtım âlim-i âmil ekser-i ulûmda kâmil husûsan ilm-i tasavvufta zirve-i hakikate vâsıl hanefiyyu'l-mezhep müttekî'l-meşrep muhibbi ulemâ ve fudalâ murîd-i sulehâ ve etkıyâ Gümüşhanevî [s:2]eş-Şeyh Ahmed Ziyâüddîn Efendi Hazretlerinden yed-i âcizâneme *Netâic-i İ'tikâdiyye* nâm arabıyyü'l-ibâre bir risâle-i müstekille ki cirmi sağır ve fâidesi kesîr ve fırakları beyânda emsâlî lâ nazîr, şânına i'timat olunsun için *Şerh-i Mevâkıf ve Makâsıd*'ın bi-aynîhî ibâresinden ahz olunup cemî-i fırak-ı islâmiye'nin akidelerine ve her bir fırkanın mezheplerine ve akvallerine dâir bir âlây-ı mesâil-i müşkile-i câmi. Ve'l-hâsıl sâlik-i râh-ı hakiki olan zevât kendi i'tikâdını Fırak-ı Dâlle i'tikâdından tefrîk ve temyiz etmeye bundan enfa' kitâb yoktur.... Sunkûrî, *Zübde-i Akâid Nuhbe-i Fevâid* isimli eserinin dibacesinde eserin muhtevâsından bahsederken edisyon kritiğini yaptığımız risâleyi kendisinin yazdığını şu ibarelerle ifade etmiştir: "...Ve yine ba'zı sûfiyyenin esnâ-i zikirde deverân ve raks ve tepişmek ve kuçuşmak ve el ele urmak bu cümlemin inde's-şer makbul olmayıp kat'iyyen menhi olduğunu mübeyyin bir risâle-i azîme..." bu ifadeler risâlenin Sunkûrî'ye ait olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

¹⁹ Allah o ikisinin isteklerini kabul etsin.

²⁰ Allah bir şeyi isteyince onun sebeplerini hazırlar.

6. Risâlenin Muhtevası ve Tahlili

Sunkûrî, risâlenin giriş kısmında yanındakinin işiteceği şekilde def, kudüm ve benzerlerinin eşliğinde açık zikir yapmanın bid'at olduğunu bazı âyetlere ve hadislerle dayanarak beyan etmiştir. İcma-ı ümmet ve kıyas-ı fukahadan vârid olan delillerin de bu yönde olduğunu söylemiştir. Zikrin gizli yapılması gerektiğine delil getirdiği âyetlerden bazıları şunlardır: “Rabbimize yalvara yalvara ve gizlice dua edin”.²¹ “Kendi kendine, yalvararak ve ürpererek, alçak sesle sabah akşam rabbini zikret, gafillerden olma!..”²²

Sonra teganni ile açık zikrin iki kusurdan hali olamayacağına temas etmiştir. Sunkûrî'ye göre teganni ile zikir ya faydalıdır veya faydasızdır. Eğer faydası yok ise bu boş iştir ve küfürdür. Eğer faydası Allah'a işittirmek ise bunun da ittifakla küfür olduğunu ve eğer halka işittirmek ise bunun da riya olduğunu söyleyerek lokman sûresinde geçen “İnsanlardan öyleleri vardır ki eğlendirici sözleri satın alırlar.”²³ âyetini delil getirir.

Açık zikrin icma-ı ümmet ile haram olduğuna İbn Mes'ûd'dan gelen bir rivâyeti delil getirmiştir. Kıyas-ı fukaha ile açık zikrin haram olduğuna delil olarak ta Fetevâyı Kebir'de geçen bir rivâyeti delil getirmiştir.²⁴

Müellif, sayfa 59'da ayaklarını yere vurarak yüksek sesle zikir yapanların, kâfirlerden daha sapkın olduklarını ifade eder. Zira kâfirlere ne yaptıkları sorulduğunda, "Hurûs tepemiz/Horon oynarız." derler. Ancak bu kişilere ne yaptıklarını sorulduğunda, "İbadet ederiz." yanıtını verirler. Müellif burada iki uygulama arasında mukayese yaparak birinde oyun ve eğlencenin kastedildiğini diğerinde ise ibadetin kastedildiğini dolayısıyla bunların daha tehlikeli olduklarını söyleyerek ayaklarını yere vurarak açık zikir yapanlarla Samir'i mensuplarının buzağı etrafında dönmeleri arasında bağlantı kurmaktadır.

Risâle sahibi, muhaliflerinin dönerek ve açıktan zikir yapmalarına delil getirdikleri “Onlar ayakta dururken, otururken, yatarken hep Allah'ı anarlar.”²⁵ âyetini bağlamından kopararak yorumladıklarını zira bu âyetin namaz kılanın sağlık durumuna göre hangi hallerde namazın nasıl kılınabileceğine işaret ettiğini göstermektedir. Muhaliflerin anladığı gibi zikrin yüksek sesle ve ayakta yapılabileceğine işaret etmediğini savunmaktadır. Bu şekilde bir ritüelin benimsenmesini kâfirlerin hurûs tepmesine benzetmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla Sunkûrî, muhaliflerini âyetleri bağlamından kopararak yorumlamakla suçlamaktadır. Benzer hatayı kendisinin yaptığı izahtan vâreste değildir. Zira “Allah kötü sözün açığa vurulmasını sevmez, ancak haksızlığa uğrayan başka.”²⁶ âyetini yüksek sesle ve ezgi ile Allah'ı zikretmek şeklinde anlamlandırmış ve bu âyet üzerinden muhaliflerine ağır eleştiriler yöneltmiştir. Hâlbuki âyet haksızlığa uğrayan kimsenin uğradığı haksızlığı ilgililere duyurmanın mecburiyetini ortaya koymaktadır.

Sunkûrî muhalif tarikat önderlerinin “Biz şeyhlerimizin izinden gideriz.” şeklindeki yaklaşımlarını sert bir şekilde eleştirmekte “Atalarımızı bunlara tapar bulduk.”²⁷ âyetiyle onlara cevap vermektedir. Böyle düşünenlerin hocalarını ve şeyhlerini cahil ve ehl-i bid'at olarak nitелеmektedir. Risâle yazarı, İmam-ı Azam'ın cehrî zikri mekruh gördüğüne dair bir görüş beyan etmektedir. Araştırmamızda İmam-ı Azam'a ait böyle bir görüş tespit edemedik.

Müellif zikrin adabına uygun ve gizli yapıldığında buna 72 sevap verileceğini ifade etmektedir. Bu görüşünü de “Gizli zikir açık zikirden 72 derece daha faziletlidir.” şeklinde bir

²¹ el-A'râf: 7/55.

²² el-A'râf: 7/205.

²³ el-Lokmân: 31/6.

²⁴ Sunkûrî, *Zübde'tü'l-akâid*, (İzmirli İsmail Hakkı, 00963-001), 52.

²⁵ Âl-i İmrân: 3/191.

²⁶ en-Nisa: 4/148.

²⁷ el-Enbiya: 21/53.

rivayete dayandırmaktadır. Bu rivâyeti kütüb-ü tis'a da tespit edemedik. Diğer kitaplarda tespit ettiklerimizde ise müellifin kullandığı rivayetteki gibi 72 derece kısmı bulunmamaktadır. Risâlesinde cehrî zikri eleştiren müellif bu rivayete yer vermekle aslında cehrî zikrin olabileceğini kabul etmektedir. Sadece fazilet bakımından aralarında fark görmektedir. Daha sonra müellif Allah'ı zikretmenin üç şartına değinmektedir. Bunlardan üçüncüsünün ihlas olduğunu söyleyen Sunkūrî ihlasın yirmi üç adabı olduğunu dile getirmekte ve bu yirmi üç adabı sıralamaktadır. Bunlara uyulmadan yapılan zikrin bid'at olduğunu söyleyerek zikrin çerçevesini daraltma eğilimi gösterdiği anlaşılmaktadır.

Son olarak mürşidin hangi şartları taşıması gerektiğine temas etmiştir. Bu şartları taşımayanların mürşit olamayacaklarını ve şeytandan daha tehlikeli olabileceklerini söylemiştir. İslâm mezhepleri tarihinde anonim rivayetler sorununu anımsatacak şekilde bazı kitapların sadece isimlerini zikrederek bu kitaplarda cehrî zikri reddeden bilgiler bulunduğuna temas ederek risâlesini sonlandırmıştır.

Bazı rivayetlerde gizli zikrin açık zikirden daha faziletli olduğuna dair bilgiler bulunmaktadır.²⁸ Ancak bu açık zikrin inkârını ya da reddini gerektirmez. Ayrıca şunun da bilinmesinde fayda vardır: Açık zikrin ve gizli zikrin bir tarikat ilkesi haline gelmesi sonraki süreçlerde bugünkü halini almıştır. Şeyh İncir Fağnevî'den Seyyid Külâl'e kadar toplu zikir yapılacağı zaman cehrî zikir yapıldı. Şah-ı Nakşibend bu yolun başına geçtiğinde ise gizli zikirde karar kılmış²⁹ ve Nakşilerin bir tarikat ilkesi haline gelmiştir.

7. Gulât-ı Sûfiyye'nin Bid'at-ı Kabîhalarını Redden Muhtasarca bir Risâle

7.1. Risâlenin Latinize Edilmesinde İzlenen Yöntem

Çalışmamızda Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan nüsha eksiksiz ve okunaklı olması sebebiyle esas alınmıştır. Diğer nüshalarla karşılaştırması yapılmıştır. Nüshalar arasındaki farklara dipnotta yer verilmiştir.

Sayfa numaraları her sayfanın sonunda "s:..." şeklinde gösterilmiştir. Metnin doğru bir şekilde paragraflara ayrılmasına ve noktalama işaretlerinin doğru yazılmasına özen gösterilmiştir.

Metin içindeki âyetleri çiçekli parantezle {...} şeklinde, hadisleri tırnak içine alarak «.....» şeklinde belirtilmiştir. Bu metinler -âyet ve hadisleri-orijinal halleriyle ana metinde bırakılmıştır. Metinde geçen âyetlerin referanslarını sûre adı, sûre ve âyet numarası şeklinde belirtilmiştir. Âyetlerin referanslarına dipnotta yer verilmiştir. Metinde geçen hadislerin tercümesi metinde geçtiği için dipnotta sadece tahric bilgilerine yer verilmiştir. Benzer şekilde metinde geçen Arapça cümlelerin aslına sâdik kalınarak manaları dipnotta gösterilmiştir.

Peygamberlerin, imamların, halifelerin, sahabe ve diğer şahsiyetlerin isimlerinden sonra gelen dua cümleleri eğik/italik olarak gösterilmiştir.

Bazı kelimelerin sonu, yazarın yaşadığı dönemin dili kullanım biçimine uygun olarak "dur, dür, didi, ub, üb..." şeklinde bitmektedir. Bu ifade biçimleri okuyucuya kolaylık sağlamak için güncellenmiştir.

Benzer şekilde metin içinde "kanğı, kimesne, kendü, şol, ol, eder, nîcûn, içûn, berû..." gibi ifadeler günümüz kullanımına uygun hale getirilmiştir.

Eserde yer alan bazı kelime ve terkiplerin anlamlarına dipnotta yer verilmiştir.

²⁸ bk. Ahmed b. Hanbel, Müsned, Hadis No:1477; Nureddin Molla Heravî, Mirkâtü'l-Mefâtiḥ Şerhi Mişkâtî'l-Mesâbih, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 2002, 4/1554.

²⁹ Ebü'l-Leys es-Semerkandî, *el-Hakâiku'l-verdiyye*, çev. Mehmet Emin Fidan (İstanbul: Sistem Matbaacılık, 2011), 494.

Çalışmada Abdullah Zihni Efendi Kütüphanesindeki özel nüshayı “Ö” harfi ile gösterilmiştir.

Makalenin sonuna risâlenin hazırlanmasında istifade edilen kaynaklar yazılmıştır.

7.2. Risâlenin Latinize Edilmiş Hali

بسم الله الرحمن الرحيم

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِهِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ أَجْمَعِينَ أَمَّا بَعْدُ:

Ey sâlik-i hakiki olan zevât, mütenebbih olunuz ki yanında olan adam işidecekleyin def, dümbek, kudüm ve lehviyât-ı sâire ile ses kaldırıp zikrullâh itmek ve mekruh ve bi'dat olduğuna kitabullah ve hadis-i resulillah ve icmâ-ı ümmet ve kıyâs-ı müctehidinden nice deliller vârid olmuştur ki beyân olunur. Nitekim

قال الله تعالى: (ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً)³⁰

Yani Allah Teâlâ kelâm-ı kadîminde buyurmuştur ki kullarım rabbinize duanızı yalvarmakla gizli eyleyin. Aşikâre eylemen. Zira ki [s. 44] Rabbiniz sizin kalbinize geleceği ve geleni bilir ve işitir kanda kandıği diliniz ve ağzınız ile söyledığınız söz ve eylediğiniz dua ola.

قال الله تعالى: (وَاذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ)³¹

Yani Allah Teâlâ kelâm-ı kadîminde buyurmuştur ki habibim ya Muhammed sen rabbine nefsinde duanı, zikrini ve ibadetini yalvarmakla gizli eyle. Aşikâre eyleme. Yani ağzınla ses kaldırma. Zira ki rabbini onu bilir, işitir ve kabul eder.

قال الله تعالى: (وَأِنْ تَجْهَرُ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى)³²

Yani Allah Teâlâ kelâm-ı kadîminde buyurmuştur ki habibim ya Muhammed duanda, zikrinde ve ibadetinde ses kaldırırsan tahkik ben senin kalbine getireceğini ve götüreceğini bilirim haberdarım ve ulemâ-i müfessirin *rahime humullâh* buyurmuşlardır ki [s. 45] duada ve zikirde teganni ile ses kaldıran kelâmulullâha inanmamış ve istihfaf etmiş olur. Hâlbuki kelâmulullâha inanmayan ve istihfaf eyleyen kâfir olur. Meğerki bâliğ olmamış ola. Bâliğ olduktan sonra yine musır olsa tekrar kâfir olur. Nitekim:

قال الله تعالى: (قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ)³³

Yani Allah Teâlâ kelâm-ı kadîminde buyurmuştur ki biz Allah'ı severiz diyenlere habibim ya Muhammed sen deki sözünüz ile ve işiniz ile bana uyunuz ki Allah Teâlâ sizden razı ola ve seve.

قال الله تعالى: (وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا)³⁴

Yani Allah Teâlâ kelâm-ı kadîminde buyurmuştur. Kullarım peygamber *aleyhi's-selâm* benden size her ne getirdi ise ona tabi olun ve her neden nehiy etti ise ondan kaçın. Ve bilcümle zikrullâh teganni ile ses kaldırıp [s. 46] itmek ikiden hâli değildir. Fâidesi ya ola ya olmaya. Eğer fâidesi yok ise abes ve lehv olur. Bil ittifak haramdır. Ve eğer fâidesi Allah Teâlâ'ya işittirmek ise bil ittifak küfürdür. Ve eğer celbi dünya için halka işittirmek ise riya olur. Ve eğer kendini ve gayrıyı eğlendirmek ise lehvdür. Bu ise haramdır. Kelâmulullâh ve hadisi resulillah ile müsbet nehy olmuştur. Nitekim:

قال الله تعالى: (وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ)³⁵

³⁰ el-A'râf: 7/55.

³¹ el-A'râf: 7/205.

³² Tâhâ: 20/7.

³³ Âl-i İmrân: 3/31.

³⁴ el-Haşr: 59/7.

Yani Allah Teâlâ buyurmuştur ki nastan bazıdır, ol kimse ki lehv-i hadisi kendüye ihtiyar eyleye bu âyeti kerimenin tefsiri şerifinde İbn Abbas *radıyallâhu anhumâ* buyurmuştur ki; lehv-i hadisten murat ğinâdır. Yani ezgidir. [s. 47]

قال رسول الله عليه السلام: «مَا مِنْ رَجُلٍ رَفَعَ صَوْتَهُ إِلَّا بَعَثَ اللَّهُ شَيْطَانَيْنِ أَحَدُهُمَا عَلَى هَذَا الْمُنْكَبِ وَالْآخَرُ عَلَى هَذَا الْمُنْكَبِ فَلَا يَزَالَا أَنْ يَضْرِبَا بِأَرْجُلَيْهِمَا حَتَّى تَكُونَ هُوَ الَّذِي سَكَتَ»³⁶

Yani Peygamber *aleyhi's-selâm* buyurmuştur ki bir kimse ezgi ile ses kaldırırsa Allah Teâlâ o kimseye iki şeytan havale eder. Biri bir omuzuna ve biri bir omuzuna oturur. Ökçeler ile göğsünü döverler. Tâ ferağ edinceye dek. Ve ezgi ile zikrullâh etmek haram olduğu bu hadîs-i şerîfle sâbittir.

كما قال امام البخاري وامام المسلم عن أبي موسى الأشعري: «لَمَّا تَوَجَّهَ النَّبِيُّ إِلَى خَيْبَرَ أَشْرَفَ النَّاسُ عَلَى وَادٍ فَرَفَعُوا أَصْوَاتَهُمْ بِالتَّكْبِيرِ فَقَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ ارْبِعُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ فَإِنَّكُمْ لَا تَدْعُونَ أَصَمَّ وَلَا غَائِبًا إِنَّكُمْ تَدْعُونَ سَمِيْعًا قَرِيبًا وَهُوَ مَعَكُمْ»³⁷

Yani İmâm-ı Buhârî ve imâm-ı Müslim Ebû Mûsâ'yı Eş'arî'den [s. 48] rivayet ederler ki Ebû Mûsâ el-Eş'arî dahi buyurmuştur ki Hayber gazasına giderken ashâb-ı güzîn *ridvânullâhi teâlâ aleyhim ecmaîn* hazerâtı bir yüksek yere geldiklerinde ses kaldırıp teganni ile tekbire başladıkları gibi peygamber *aleyhi's-selâm* buyurdu ki; ey halk agâh olun bu dört nasihatimi tutun: Evvelki tekbirinizde ve duanızda ses kaldırıp işitmeze çağırır gibi çağırmayın. İkinci bilmeze eder gibi etmeyin. Üçüncü tekbirinizi ve duanızı gaibe eder gibi etmeyin. Dördüncü tekbirinizi ve duanızı işitire, görüre, bilire ve hazıra eder gibi edin [s. 49]. Zira Rabbiniz işitir, bilir, görür ve yardımı sizinledir.

وقال عليه السلام: «مَنْ أَحَدَّثَ شَيْئًا فِي أَمْرِنَا فَهُوَ مَرْدُودٌ»³⁸

Yani Peygamber *aleyhi's-selâm* buyurmuştur ki bir kimse benim getirdiğimden ve şeriatımdan ziyade bir şey ederse o kendisinden peyda eylediği şey merduttur. Yani ne Allah Teâlâ kabûl eder ve ne ben kabul ederim ve ne siz kabul eyleyiniz. Zira ki sizin dünyanıza ve ahiretinize lazım olur. Ve faydası olanın cümlesini Allah Teâlâ bana vahiy eyledi. Ve ben size bildirdim. Dininiz de ve şeriatınızda eksik kalmadı. Tamam oldu.

قال الله تعالى: (الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ)³⁹

[s. 50] Yani Allah Teâlâ kelâm-ı kadîminde buyurmuş ki habibim ya Muhammed, halen senin ümmetinin dinini tamam eyledim eksik komadım. Ve icmâ-ı ümmet ile subutî, İbn Mesud *radıyallâhu anh* bir gün gördü ki birkaç adam bir yere gelip ses kaldırıp ezgi ile zikrullâh ederler. Yani *lâilâhe illallâh* derler. Adamlar ne edersiniz peygamber *aleyhi's-selâm* etmediğini ve idin demediği şeyi şimdi siz mi peyda edersiniz diye men edip ve yerden sürüp çıkardı. Ve sahâbe-i güzîn *ridvânullâhi aleyhim ecme'in* hazerâtı işittiler ve gördüler ve beğendiler inkâr dahi etmediler. Ve kıyas-ı fukaha ile sübutu o dur ki müçtehidin ulema-i din [s. 51], *rahimehumullah aleyhim ecmaîn*. Kelânullâh ve hadisi resûlillah ve icmâ-ı ümmetten ictihâd ile ahkâm çıkarıp tefsiri şerif ve şerhi hadis ve fetva ve fıkıh kitaplarından beyân buyurdıkları mesâil-i şerifelerdir ki beyân olunur.

³⁵ el-Lokman: 31/6.

³⁶ Ebû Muhammed Cemâl ed-Dîn 'Abdullâh b. Yûsuf b. Muḥammed ez-Zeyle'î 'Cemâl ed-Dîn, *Tahrîcu'l-Eḥâdis ve'l-Âşâri'l-Vâkı'ati fî Tefsîri'l-Keşşâf li'z-Zemaḥşerî*, thk. 'Abdullâh b. 'Abdurrahman es-S'ad (Riyad: Dâru İbn Hûzeyme, 1414), 3/69.

³⁷ Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. İsmâ'il b. İbrâhîm el-Buḥârî el-Buḥârî, *Şaḥîhu'l-Buḥârî*, thk. Muḥṣafa Dîb el-Buḡâ (Dimaşk: Dâru İbn Keşir; Dâru'l-Yemâme, 1414/1993), "Meğâzi", 40; Suleymân b. el-Eş'aş es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sunenu Ebî Dâvûd*, thk. Şu'ayb el-'Arna'ût (b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-'Âlemiyye, 2009), "İstiğfâr", 13; Ebû 'Abdullâh Ahmed b. Muḥammed b. Ḥanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Ḥanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Ḥanbel*, thk. Şu'ayb el-'Arna'ût, 'Âdil Muşîd (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1421/2001), 32/522.

³⁸ Benzer bir rivayet için bk. Ahmed b. Ḥanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Ḥanbel*, 40/507; Ebû Bekr b. Ebî Şeybe 'Abdullâh b. el-'Absî İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbu'l-Muşannef fi'l-eḥâdis ve'l-âşâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyad: Mektebu'r-Ruşd, 1409), 5/399.

³⁹ el-Mâide: 5/3.

وفي فتاوى الكبير ذكر محمد رحمه الله وفي السير الكبير عن الحسن رضيهِ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَام كَانَ يَكْرَهُ
رَفَعَ الصَّوْتِ عِنْدَ الْقِرَاءَةِ وَعِنْدَ الْجَنَازِ وَالذِّكْرِ⁴⁰

Yani *Fetâvâyı Kebîr*'de İmam-ı Muhammed *rahimehu* ve Hasan *radiyehü*, Hasan dahi Peygamberimizden rivayet eder Peygamber *aleyhi's-selâm* buyurmuştur ki Kur'an okurken ve meyyitin yanında ve önünde zikrullâh [s. 52] ederken ses kaldırmak, kerâhati tahrîme ile mekruhtur.

وفي جامع الفتاوى نُقِلَ عَنْ غُنْيَةِ الْفَتَاوَى رَفَعَ الصَّوْتِ عِنْدَ سَمَاعِ الْقُرْآنِ وَالذِّكْرِ تُسْقِطُ الْعَدَالَةَ كَاللَّغْبِ وَالنَّزْدِ
وَالشُّطْرَنِجِ⁴¹

Yani *Câmiu'l-Fetâvâ* ve *Fetâvâ Ğunye*'de nakil olunmuştur ki Kur'an dinlenirken ve zikrullâh olunurken ihtiyar ile ses kaldıran fâsık olup şehadeti makbul olmaz. Tavla ve satranç oynayan fâsık olup şehadeti makbul olmadığı gibi;

وذكر في فتاوى حاوى المَنِيَّةِ وَدَقَائِقِ الْأَسْرَارِ: الرَّقْصُ وَضَرْبُ الرَّجْلِ عَلَى الْأَرْضِ وَالْمَشْيُ فِي الدَّخْرِ وَالذَّوْرَانِ
كُفْرٌ⁴²

Yani *Fetâvâ hâvî el-Minye*'de ve *Dekâik*'da [s. 53] zikir olunmuştur ki yalnız dönmek yahut birkaç adam bir yere gelip halka olup dönmek ve zikrullâh ederken ayağını yere vurmamak küfürdür.

وقال ابن عمر رضيهِ: «أَنَّ الشَّيْطَانَ يَدْخُلُ فِي جَوْفِ ابْنِ آدَمَ»⁴³

كما روى السُّهْرَوْرْدِيُّ رحمه قال: سمعتُ الشَّيْخَ ابْنَ الْعَبَّاسِ الْبَقَّالِيَّ رحمه يقول: يَكُونُونَ فِي مَجْلِسٍ قَوْمٌ
مَشْغُولُونَ بِالسَّمَاعِ وَالذَّوْرِ وَالرَّقْصِ فَيَكُونُ الشَّيَاطِينُ غَرِيَانَا وَيَطُوفُونَ أَطْرَافَهُمْ وَيَلْعَبُونَ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَيَنْفَخُونَ فِي فِيهِمْ
فَيَتَوَاجِدُونَ⁴⁴ بِذَلِكَ كَمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ⁴⁵

Yani İbn Ömer *radiyehü* [s. 54] buyurmuştur ki tahkik şeytan insanın içine girip vesvese ider. Amma Sühreverdî Ebû'l-Abbas el-Bakkâliden rivayet eder. Şeyhimden işittim buyurdu ki birkaç adam bir yere gelip zikrullâh ederken ses kaldırmakla zikir etseler ve başka başka dönseler ve yahut halka olup dönseler şeytanlar çıplak çıplak olup çevrelerin dolanırlar ve aralarında oynarlar ve ağızlarına üfürürler. Şeytanların üfürmesi ile bunlar şevke gelip bize bir halet oldu istigrak alemindeyiz diyerek söylenirler. İşleri şer'i şerife muhalif olup nefislerine ve hevâlarına ve şeytanlarına [s. 55] tabi olduklarında şeytanları bunları bu hale kor. Ancak vesvese şeytânîdir. Rabbü'l-alemîn kelâm-ı kadîminde buyurmuştur ki şeytanın yoluna gidip vesvesesine uymayın. Tahkik şeytan aşikâre büyük düşmanınızdır.

وفي حياة الحيوان: وَأَمَّا الرَّقْصُ وَالتَّوَاجُدُ فَأَوَّلُ مَنْ أَدْنَتْهُ أَصْحَابُ السَّامِرِيِّ، لَمَّا اتَّخَذَ لَهُمْ عَجَلًا جَسَدًا، لَهُ خَوَارٌ
قَامُوا يَرْقُصُونَ حَوْلَهُ وَيَتَوَاجِدُونَ، فَهُوَ دِينَ الْكُفَّارِ وَغِيَاةُ الْعُجَلِ. وَإِنَّمَا كَانَ مَجْلِسُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ أَصْحَابِهِ،
«كَأَنَّمَا عَلَى رُؤُوسِهِمُ الطَّيْرُ» مِنَ الْوَقَارِ، فَيَنْبَغِي لِلْإِسْلَامِ أَنْ يَمْنَعُوهُمْ مِنَ الْحُضُورِ فِي الْمَسَاجِدِ وَغَيْرِهَا، وَلَا يَحِلُّ
لِأَحَدٍ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يَحْضُرَ مَعَهُمْ، وَلَا يَعِينَهُمْ عَلَى بَاطِلِهِمْ، هَذَا مَذْهَبُ مَالِكٍ وَالشَّافِعِيِّ وَأَبِي حَنِيفَةَ وَأَحْمَدَ
وغيرهم من أئمة المسلمين.⁴⁶

⁴⁰ Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-Eimme es-Serahsî, *Şerhu's-Siyeri'l-Kebîr* (b.y.: eş-Şirketu's-Şarkîyye, 1971), 1/89.

⁴¹ Benzer bir fetva için bk. Komisyon, *Fetâvâ'l-Âlemgiriyye = el-Fetâvâ'l-Hindiyye* (Bulak: Matba'atu'l-Kubrâ el-Emîriyye, 1310), 5/319-352.

⁴² Ebû Sa'îd Muhammed b. Muhammed b. Muştâfâ b. Osmân el-Hâdimî el-Hanefî Muhammed el-Hâdimî, *Berîkatu Maḥmûdiyye fî Şerhi Tarîkatı Muhammediyye ve Şer'i'ati Nebevîyye fî Sîreti Aḥmedîyye* (b.y.: Matba'atu'l-Halebî, 1348), 4/137.

⁴³ Ebû Bekr Muhammed b. Ebî İshâk b. İbrâhîm el-Buhârî el-Kelâbâzî, *Baḥru'l-Fevâidi'l-Musemmâ bi Me'âni'l-Aḥbâr - Kelâbâzî*, thk. Muhammed Hasen Muhammed Hasen İsmail, Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Beyrut: y.y., 1420/1999), 1/107.

⁴⁴ Muhammed el-Hâdimî, *Berîkatu Maḥmûdiyye fî Şerhi Tarîkatı Muhammediyye ve Şer'i'ati Nebevîyye fî Sîreti Aḥmedîyye*, 4/137.

⁴⁵ Bu rivayet tespit edilememiştir.

⁴⁶ Ebû'l-Bekâ Muhammed b. Mûsâ ed-Demîrî, *Ḥayâtu'l-Ḥayevân el-Kubrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424), 2/154.

[s. 56] Yani Hayâtü'l-Hayevân nâm kitapta zikir olunmuştur ki yalnız dönmek veya birkaç adam bir yere gelip halka olup dönmek ve bir sebepten şevka gelmek haramdır. Böyle itmek hazreti Musa *aleyhi's-selâm* zamanında firavun ğark olduktan sonra ibtidâ Sâmiri Yahudi peydâ eyledi. Ve musahipleri ile buzağının çevresini döndüler. Devir ve raks ettiler. Ve şevka geldiler. Böyle itmek Sâmiri Yahudi'nin dinidir. Buzağıya kulluk etmektir. İmdi vaciptir padişahlara ve hâkimlere zikrullâh ederken lağviyât ile ses kaldırıp, yürüyüp ve ayağın yere vurup ve ol [s. 57] sebeple şevka gelip tarik-ı halveti davasında olup sûfi geçinen suret uğrusu ve fâsık ve fâcirleri mescitlerde ve gayrı yerlerde böyle itmekten men ideler. Ve dahi Allah Teâlâ'ya ve ahiret gününe iman getiren mü'mine caiz değildir onların yanlışları üzere olmak ve meclislerinde bulunmak. İmam-ı Azam, İmam-ı Şâfi, İmam-ı Malik ve İmam-ı Hanbeli *rahime humullâh* hazerâtının mezhepleri bunun üzerinedir.

ونقل عن امام الرازي انه قال هؤلاء يَرْفُصُونَ رَفْصَ الْفَجَّارِ وَيَنْعُقُونَ مِثْلَ الْحِمَارِ وَيَظُنُّونَ عَلَى طَرِيقِ الْأَبْرَارِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ مِنَ الْكَافِرِ لِأَنَّ سَمَاعَ وَ الرَّقْصَ تَصْنِيفَ [58] السَّامِرِيِّ بَعْدَ عَرْقٍ فِرْعَوْنَ.⁴⁷

وقال الله تعالى: (لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ)⁴⁸

وقال عليه السلام: «مَنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ»⁴⁹ وقال عليه السلام: "يُخْشَرُ الْمَرْءُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ"⁵⁰

Yani İmam Razi'den nakil olunmuştur ki tahkik ol kimseler ki zikrullâh iderken ses kaldırıp ve ayakların yere vurup yürüyüp devri raks ederler. Allah Teâlâ'nın tâatından çıkan azgınlar gibi dönerler. Ve himarlar gibi anırırlar. Ve iyi kimseleriz zannederler. Belki kâfirler ve azgındır. [s. 59] Zira kâfirler hora deperken ne işlersiniz desen oynarız derler. Ve sûfi geçinenlere neylersiniz desen ibadet ederiz derler. Onun için kâfirlerden azgın olurlar. Ve böyle iş adet Firavun ğark olduktan sonra Sâmiri Yahudi peydâ eyledi. Ve musâhibleri ile buzağının çevresini dolandılar. Böyle itmek Sâmiri Yahudi'nin dinidir. Ve buzağıya tapmak Sâmiri'ye dostluk etmektir. Allah Teâlâ kelâm-ı kadîminde buyurmuştur: *Kullarım! Kâfirleri dost itmen. Müminleri dost idin. Dünyada kimi severseniz ahirette onunla olursunuz.*⁵¹ [s. 60] Ve Peygamber *aleyhi's-selâm* buyurmuştur ki kişi kendini her kime benzetirse ol benzediğinden olur. Her kimi severse kıyamet gününde ol sevdiği ile haşr olur. Yani sevdiği mümin ve sâlih ve ehl-i ilim olursa ahirette onlar ile cennete girer ve eğer sevdiği kâfir, Yahudi, müşrik, münâfık ve fâsık olursa onlar ile cehenneme gider. Sevmek mücerred gönülden olmaz onlara uymak ve benzemekle olur. Allah Teâlâ'yı sevmek emri şerifini tutup nehyinden içtinap edip rızâ-i şerifi üzere olmakla olur. Peygamber *aleyhi's-selâmı* sevmek söylediği gibi söylemek ve işlediği gibi işlemek ve sünnetine uymakla [s. 61] olur. Ve Salihleri ve âlimleri sevmek işleri Allah Teâlâ'nın emri şerifine Peygamberin sünneti şerifine muvafık olduğu için sevip ve onlar gibi söylemek ve işlemekle olur. Ve kâfirleri ve münâfıkları ve Yahudileri ve fâsıkları sevmek onlar gibi söylemek ve işlemekle olur. Ve sûfi geçinip tarik-ı halvete isnat edip nefislerine ve hevalarına ve şeytanlarına tabi olan tâife-i mübtedia;

قال الله تعالى: (الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَى جُنُوبِهِمْ)⁵²

Âyeti kerimesini ezgi ile ses kaldırıp etmeğe delilleri sahih değildir, bâtıldır. Ve raks ve deveranın helal olmasına temessükleri küfürdür. Zira ki bu âyeti kerime nâmaz kılan adam ayak üzere kâdir ise ayak üzere kılsın. [s. 62] Eğer kâdir olmaz ise oturduğu yerde kılsın ve eğer kâdir olmaz ise sağ yanı üzere yatıp yüzünü kibleye karşı dönüp başıyla işaret ile nâmazı kılsın buyurmuştur. Rabbü'l-âlemin kelâm-ı kadîminde ve bazı müfessirin 'zikir' cümle ibadete derler.

⁴⁷ Bu rivayet tespit edilememiştir.

⁴⁸ Âl-i İmrân: 3/28.

⁴⁹ Ebû Dâvûd, *Sunenu Ebî Dâvûd*, "Libâs" 5; Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 4/516.

⁵⁰ Ebû 'İsâ Muhammed b. 'İsâ et-Tirmizî, *es-Sunen*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998), "Zühed", 45; Ebû Dâvûd, *Sunenu Ebî Dâvûd*, "Edeb", 19; Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 8/130.

⁵¹ Benzer âyet için bk. el-Mâide: 5/51.

⁵² Âl-i İmrân: 3/191.

İbadet Allah Teâlâ'nın emrin yerine getirmek ve nehyinden kaçıp rızası üzere olmaktır derler. Manası *-Allâhu a'lem-* kullarım herhalde emrimi yerine getirin ve nehyimden kaçın, rızam üzere olun demektir. Ve zamane sûfilerinin bu âyet-i kerimeyi zikrullâhı ezgi ile ve ayak üzere ve otururken ve yatarken itmeğe delildir ve bizim ettiğimiz bu hükme dâhildir dedikleri bâtıldır. Zira ki ses kaldırıp [s. 63] ezgi ile ve kelime-i tevhidi bozmakla ve sesini değiştirmekle ve halka olup yürüyüp ayağın yere vurup başın ve elin ve ayağın sallayıp semâ' ve devir ve raks iderken zikrullâh itmek bil-ittifak haramdır. Helal ve ibadettir diyen kâfir olur ve bunların ettikleri fi'l-hakika kâfirlerin hurûs tepmesidir. Ve işleri kâfirlerin işlerine benzer. Ve hurûs tepmek cümle dinde haramdır. Cümle ulemâ-i mü'minin *rahime hullâhi aleyhim ecmeîn* indlerinde.

«مَنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ»⁵³

Yani Peygamber *aleyhi's-selâm* buyurmuş ki kişi kendini kime benzetirse ondan olur. Ve onun gibi olmuş olur. [s. 64]

قال الله تعالى: (لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ)⁵⁴

Yani Allah Teâlâ kelâm-ı kadîminde buyurmuştur ki ses kaldırıp çağıra çağıra ezgi ile zikrullâh eylemekten razı olmaz. Meğer ki aklı gidip kendini bilmeyip de ide yahut güç ile ettireler ve sûfi geçinip tarîk davası üzere olup Allah Teâlâ'nın emri şerifine ve peygamber *aleyhi's-selâmın* sünnetine ve icmâ-ı ümmete ve kıyas-ı müctehidine muhalif iş işleyip ve söz söyleyip ve i'tikâd iden tâifenin bu âyet-i kerimede hüsn-ü savt ile ezgi ile zikrullâh itmekte delil vardır dedikleri bâtıldır. Ve eğer derlerse ki bu kadar zamandan beri [s. 65] tarîkımız meşâyıhları gelmişler biz ideriz böyle demek keferenin temessükidir.

قال الله تعالى: (قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ)⁵⁵

Yani Allah Teâlâ kelâm-ı kadîminde buyurmuş ki kâfirler ve müşrikler imana davet olunduklarında babalarımızı ve dedelerimizi âbâ-i ecdâtlarımızı bu dinde bulduk. Onlar ne dinde iseler ve ne i'tikâta ise bizde ol dinde ve ol i'tikâttan dönmeziz. Ve onlar ne ibadet ittillerse bizde ona ibadet ideriz derler. Ve küfürlerinde musır olurlar. Kezâlik bunlar dahi şeyhlerimizi böyle bulduk derler. Bid'atta ve dalâlette musır kalırlar. Ehl-i sünnet cânibinden bunlara [s. 66] cevap verilir ki görelim şeyhleriniz ulemadan ve ehl-i sünnetten midir? Yoksa cüheladan ve ehl-i bid'attan mıdır? Ulemadan ise hangi âyetten ve hangi hadisten delil ispat ider. Ve eğer cüheladan ise hangi kitaptan ve hangi ulemadan nakil ider.

قال الله تعالى: (قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ)⁵⁶

Yani Allah Teâlâ kelâm-ı kadîminde buyurmuştur ki habibim ya Muhammed hak davasında olan kâfirlere ve müşriklere de ki eğer davanızda gerçek iseniz delil ispat eyleyin bu âyet-i kerime muktezasınca bunlardan delil talep etmeye me'mûruz. [s. 67]

(فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ)⁵⁷

Yani Allah Teâlâ kelâm-ı kadîminde buyurmuştur ki eğer din emrinde bir şeyde niza iderseniz benim kelimam ve resûlünün hadisine arz eyleyin. Var ise kabul eyleyin yok ise red eyleyin eğer bana ve ahirete iman ederseniz. Ve hâlâ zikrullâh ezgi ile ses kaldırıp ve lafz-ı şerifi bozup ve devir ve raks idenler ehl-i hevâ ve ehl-i bid'at ve ehl-i dalâlettir. Zira ki Allah Teâlâ emir itmedi ve nehiy itti. Ve Peygamber *aleyhi's-selâm* emir itmedi ve nehiy itti ve nehiy olundu. Ve sahâbe-i güzîn *ırdvânullahi eleyhim ecmaîn* [s. 68] itmediler. Ve nehiy olundular. Ve nehiy ettiler. Böyle itmek caiz değildir. Bid'at ve haramdır dediler. Bid'at ve haram diye iden fâsık olur. Helal ve ibadettir diye iden kâfir olur. Ve eğer musır olurlar ise katli vacip olur

⁵³ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, 9/123.

⁵⁴ en-Nisa: 4/148.

⁵⁵ el-Enbiya: 21/53.

⁵⁶ el-Bakara: 2/111.

⁵⁷ en-Nisâ: 4/59.

diye fetva kitaplarında beyân ittiler ve nice fetvalar verdiler. Hakkında nice âyetler ve nice hadislerle ispat ettiler. Ve nicesi bu risâlede beyân olundu. Ve nicesi beyân olunmadı. Cümlesini bu risâlede beyân etmek mümkün değildir. Onun için bu kadarla iktifa olundu. Fakat ehl-i irfâna hafî olmaya ki ashâb-ı safâdan bazı zevât bir mahalle toplaşıp ya ayrı ayrı zikrullâhı tahrifsiz [ıztırârını olmayarak]⁵⁸ deveran ve raks ve el ele vurmak [s. 69] ve tepinmek ve kalkmak ve kudüm ve ney ve neğamât-ı sâire istima' itmeyerek ve elfâz-ı hurûfu tahrifsiz cehr ile zikrullâh itmekte mazarrat olduğundan başka indallah makbûlinden iştibah yoktur. Ona ıstılâh-ı sûfiyede 'ze'nin zammı ile "zükür" derler. Fakat 'ze'nin kesri ile zikir (derler). Zikri hakiki kalbinden mâsivayı ve ona teallukâtı ihraç birle. Mezkûrî zatı bila meselin vela cihetin azamet ve celaletini mûlahaza ile kalbe alıp lisânı kalbine muvafık olarak âdâb ve mesleğine riayet ederek hudu ve huşu ile kendi işitecekliliğin eda etmeğe derler. Mahallinde tahkik olundu. Ve sâlih-i râh-ı hakiki olan zevât meşruun bihi edâdan [s. 70] sonra bununla matlab-ı alâ maksad-ı aksâ olan makama vasıl olurlar.

اللَّهُمَّ يَسِّرْ لَنَا Hattâ İmam-ı Azam *radiyehü* buyurmuş ki zikrullâhı cehr ile itmek bid'attır. Ve mekruhtur. Zikir âdâb ve ihfa ile gerektir. Eğer âdâb ve ihfa ile iderse yetmiş iki sevap verilir. Ve ol bu hadis-i şerif ile sâbittir.

قال رسول الله عليه السلام: «الذِّكْرُ الْخَفِيُّ أَفْضَلُ عَلَى ذِكْرِ الْجَهْرِ بِاثْنَيْنِ وَسَبْعِينَ دَرَجَةً»⁶⁰

Yani Peygamber *aleyhi's-selâm* buyurmuş ki zikrullâh ses kaldırmayıp itmenin sevabı ziyadedir. Ses kaldırıp itmek üzerine [s. 71] yetmiş iki kat. Ve İmam Muhammed ve İmam Yusuf *rahimehumellâl* buyurmuştur ki zikrullâh iderken ses kaldırmaktan muradı yanındakine andırmak olursa kerâhetten kurtulur. Bir sevap verilir. Zira zikrullâh itmenin üç şartı vardır: Evvelki zahiri ile ve batını ile Allah Teâlâ'nın rızâ-i şerîfine yakîn olmak için olmak. İkincisi Allah Teâlâ'dan korkup ve utanıp âdâb ve ihfa ile itmek. Üçüncüsü ihlas ile itmek. İhlasın yirmi üç âdâbı vardır: Evvelki cemi günahlardan tövbe itmek. İkincisi gusûl itmek. Üçüncüsü helal ve pâk esbâblarını giymektir. [s. 72] Dördüncü تنها ve karanlık yerlerde oturmak. Beşinci güzel kokulu şeyler sürünmek ve tütsü vermek. Altıncı kıbleye karşı aks-i teverruk üzere oturmak. Yedinci ellerini uylukları üzerine koymak. Sekizinci gözlerini yummak. Dokuzuncu rabbü'l-alemini görür gibi itmek. Onuncu zikrullâhı kalbinden itmek. Onbirinci Allah Teâlâ'nın azametini fikir itmek. On ikinci zikir itmekle Allah Teâlâ'dan yardım istemek. On üçüncü zikrullâh iderken kalbinden Allah Teâlâ'dan gayrısını çıkarmak. On dördüncü zikir iderken Allah Teâlâ'nın gayrısını getirmemek. On beşinci [s. 73] zikrullâhın lafzı şerifini doğru demek. On altıncı zikir-i ilâhiyi tazim üzere etmek. On yedinci zikrullâhın manasını bilip itmek. On sekizinci zikrullâhın manasını fikir edip itmek. On dokuzuncu zikrullâhı gizli edip âşikâre itmemek. Yirminci zikrullâhı aheste aheste itmek. Yirmi birinci zikrullâhı iderken kalbi ile dili bir olmak. Yirmi ikinci zikrullâhı iderken dili ile dudaklarından gayrı yeri kımıldamamak Yirmi üçüncü zikrullâhı riya ve uma ile itmemek. Yani zikir ittiğini kimseye göstermeyip işittirmeyip rızaen lillâh için edip bir gayrı garaz ile itmeye. Eğer bu mezkûr olan [s. 74] şartlar ile ve âdâblar ile itmez ise bid'at olur. Bid'at dahi haram ve dalâlettir.

قال عليه السلام: «كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ وَكُلُّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ»⁶¹

Yani Peygamber *aleyhi's-selâm* buyurmuştur ki din emrinde benim itmediğimi ihdâs ide azgındır. Ve her azgında cehennemdedir.

قال عليه السلام: «لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يَكُونَ هَوَاهُ تَبَعًا لِمَا جَنَّتْ بِهِ»⁶²

⁵⁸ Ö: Özel nüshada bu kısım yok.

⁵⁹ Allahım! İşimizi kolaylaştı.

⁶⁰ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî b. Muhammed el-'Askalânî İbn Hacer el-'Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Şahîh el-Buhârî*, thk. Muhibbuddîn el-Hatîb (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1959), 13/386; Zeynuddîn Muhammed 'Abdirraûf b. Tâcu'l-'Ârifin el-Haddâdî el-Munâvî, *et-Teyssîr bi Şerhi'l-Câmi'i's-Şağîr* (Riyad: Mektebetu'l-İmâm eş-Şâfi'i, 1408/1988), 2/189. Yetmiş iki derece kısmı bu kitaplarda geçmemektedir.

⁶¹ Ebû 'Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb el-Horâsânî en-Nesâ'î, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, thk. Hasan 'Abdulmun'im (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1421/2001), "Salâtu'l-Iydeyn", 21.

Yani Peygamber *aleyhi's-selâm* buyurmuştur ki sizlerden biriniz mümin ola men tâ hevâsını benim getirdiğim kelâmullâh ve benim getirdiğim sünnetime uydurmayınca bu ehl-i bid'at olan tâife eğer derlerseki mürşid müridin kalbinden efkârı [s. 75] fâside çıkarmak için şiddeti savt ile zikir itmeği emr ider. Cevap budur ki bu kavil bâtıldır. Zira ki mürşitliğin dört şartı vardır: Evvelki akl-ı kâmil olmak. İkincisi dini ve akîdesi pâk olmak. Üçüncü ilm-i din, ilm-i akâid, ilm-i fıkıh ve ilm-i tasavvufta mâhir olmak. Dördüncü ilmi ile âmil ve sâlih ve müttaki ve zâhid olup hakikat-ı hâle vâsıl olmuş ola. Yoksa mücerred dava ile olmaz. Böyle olmayana şer'an mürşid denilmez. Şeytan emri denir. Bunun zararı şeytandan ziyadedir. Ve müride yanlış yol gösterir. Dinden çıkarır. Mücerred tâc ve hırka koyup [s. 76] ve birkaç tane câhil adam ile bir yere gelip bir takım lehviyât ile hây huy itmekle olmaz. Kendisi bilmez ki müride ne öğretse gerektir. Köre kılavuz olmadığı halde yol göstermek gibidir. İmdi ey din karındaşı ve ahiret yoldaşı! Bu hakîr-i kalîl-bidâ'a iş bu menkûlâtı bu babta mevsekun bihi ve mu'temedün aleyhi olur zevâtı efhâmın kütüb-ü muteberelerinde mutala edip buldum ki bu üslup üzere gulât-ı sûfiyelerin zikrullâh iderken dönmeleri, sıçramaları, tepinmeleri, oynamaları, kalkmaları, ses çıkarmaları, vecd, tevâcüt, teganniyât-ı nâseza, lehviyât-ı nâkîsa ile hay ve huy itmek [s. 77] dört mezhepte ve cemî-i ulema katında haram olup helaldir diyen kâfir olduğunu beyân kitaplar bunlardır ki zikir olunur:

تفسير امام قرطبي، تفسير ثعلبي، تفسير امام بغوي، تفسير كشاف، تفسير ابن عادل، تفسير أبو حبان، تفسير ابن عطية، تفسير محمود النسفي، تفسير وصول، تفسير عيون، تفسير كبير، مدخل الشرع، بزازية، نهاية، كفاية، عيني، عناية، مجمع الفتوى، جامع الفتوى، خلاصة الفتوى، غاية البيان، شرح القدوري للأقطع، ظهيرية، تاتارخانية، شرح تلخيص، جامع كبير للفاقي، بدائع، مبسوط، زخيرة، فتاوى قاضي للهداية، تهذيب للقلانسي، فتاوى حاوي، خيرة الفقهاء، [s.78] عمدة الفقهاء، صيرفية، لواحية، عمادية، واقعات، خزنة الفقه،

فتاوى الحجة، بزدوي، شرح جامع الصغير لقاضيخان، فتاوى قاسمية، محيط رضى الدين، جواهر الفتاوى، شرح المختصر، تحفة الفقهاء، منية الفقهاء، شرح تحفة الملوك، تنمة الفقهاء، سراج الوهاب للسروجي، شرح الهداية، ومير شارح، منهاج للهروري، رسالة الهمداني، تبين المحارم، طريقة المحمدية، جمع التفاريق، منية المفتي، معراج الدراية اجناس ناطقي، جمع العلوم، مجموعات سمرقند، قامع البدعة، رسالة التحقيق، عيون الاثر، حيوة القلوب، رسالة المربوط، موضوعات كبرى، عارف المعارف، فاروق، شرح المجمع، شرح مشارق، فتاوى عتابي، شرح قصيدة الامالي، شرح منظومة، فوائد الغنا، عيون المذاهب، قنية، تنمة الدهر، استحسان، [79] هدية الملوك، مظهر رسالة مستقلة عدد ١٠٠

Pes yüzden artık kitaptan ve ondan ziyade tefsirden beyân olunmuştur.

Sûret-i fetvâ: Gulât-ı sûfiyenin mukteda bih'lerinden Zeyd vâiz kerâsiye çıkıp alâ melein nâs halka-i zikirde ibadet niyeti ile raks ve deveran itmek helaldir. Ve hilli:

(الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ)⁶³

Nazm-ı şerîfi ile sabittir. Hatta resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*in raks iderken ridâsı düşmüştür. Ve ashâb-ı kibâr ve meşâyih-ı izâmdan sudur itmiştir. Bu bir zevk hâlidir.

مَنْ لَمْ يَدُقْ لَمْ يَعْرِفْ⁶⁴

Haram diyen desin. Biz terk etmeyiz dese Zeyd mezkûra ne lazım gelir? el-Cevap: Ol âyeti kerimede raksın ve deverânın cevazına katan hiçbir müfessirin mesağ vermediği için ve resulullah *aleyhi's-selâm* ve ashâbı kirâm ve meşâyih-ı izam hazerâtına mel'abe olan raks isnadı için tecdidi iman ve nikah lazım gelir. Meğer istiğrak hallerinde zuhur ide. Diyeler ol hinde ma'zurdur. [s. 80]

نُقِلَ عَنْ فُتُوَى أَبِي سَعُودٍ وَأَحْمَدَ ابْنِ كَمَالٍ بِأَشَا رَحِمَهُمَا اللَّهُ.

⁶² Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî İbn Ebî Âsım, *es-Sünne*, thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Albânî (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1400), 1/12.

⁶³ Âl-i İmrân: 3/191.

⁶⁴ Tatmayan bilmez.

Sonuç

Müellif, risâlesinin mukaddimesinde, def, dümbek ve kudüm gibi çalgı aletleri eşliğinde yüksek sesle icra edilen dua, zikir ve ibadetlerin bid'at olduğunu ileri sürmektedir. Bu iddiasını birtakım Kur'an âyetlerine dayandırmakta ve teganni (nağmeli okuyuş) ile cehrî (yüksek sesli) zikri haram olarak nitelendirmektedir. Aynı şekilde, bilerek sesini yükseltmek suretiyle teganni ile Allah'ı zikreden kimselere dair görüşünü çeşitli hadis rivayetleriyle temellendirmeye çalışmaktadır. Müellif, bu hususta icmâ-i ümmetin ve fukahânın kıyaslarının da kendi görüşüyle mutabık olduğunu ifade etmektedir. Teganni ve cehrî zikir uygulamalarının bu bağlamda ele alınması gerektiğini vurgulayan müellif, klasik fıkıh literatüründe yer alan bazı hükümleri de bu görüşüne delil olarak sunmaktadır. Özellikle *Câmiu'l-Fetâvâ* ve *Fetâvâ Ğunye* gibi fıkıh kaynaklarına atıfla gerek Kur'an tilaveti sırasında gerekse zikir esnasında bilerek sesini yükselten kimselerin fâsık kabul edileceğini ve bu kişilerin şahitliklerinin geçerli olmayacağını belirtmektedir.

Risâle müellifi, ayakta dönerek ve yüksek sesle gerçekleştirilen zikir uygulamalarını sert bir dille eleştirmekte ve bu tarz uygulamaları, Sâmirî taraftarlarının buzağı etrafında dönmelerine benzetmektedir. Müellif, bu tür davranışların şevk bahanesiyle meşrulaştırılamayacağını vurgulamakta ve söz konusu kişilere karşı devlet otoritelerinin müdahil olması gerektiğini savunmaktadır. Bu kişilerin mescitlerden uzak tutulmaları gerektiğini ifade eden müellif, halkın da bu kimselerle yakın temastan kaçınması gerektiğini belirtmektedir. Ona göre, bu kişilerin mescitlerde bulunmaları caiz değildir; zira ahirette herkes sevdikleriyle birlikte haşredilecek, müminler müminlerle, fâsıklar ise fâsıklarla bir araya getirilecektir.

Sunkūrî, dönerek, yüksek sesle ve ayaklarını yere vurarak zikir yapanları gayrimüslimlerin "hora tepmesi" benzeri eğlencelerine benzetmektedir. Ona göre, söz konusu uygulama, kâfirlerin eğlence amacıyla yaptığı bu davranışlardan daha tehlikelidir; zira zâhiren benzerlik gösteren bu ritüel, zâkirler tarafından ibadet kastıyla yapılmaktadır. Müellif, benzer şekilde, müşriklerin bilinçsizce atalarının yolunu izlemeleri gibi, bazı sûfîlerin de eleştirel bir süzgeçten geçirmeksizin şeyhlerinin izinden gitmeleri neticesinde hataya düştüklerini ifade etmektedir.

Risâle yazarı, İslâm'ın kıyamete kadar geçerliliğini sürdürecektir evrensel ilkelerinden birine temas etmektedir. Söz konusu ilke, Müslümanların dinî meselelerde ihtilafa düştüklerinde başvurması gereken yöntemle ilgilidir. Müellife göre, böyle bir durumda öncelikli olarak Kur'an-ı Kerim'e müracaat edilmeli; eğer ilgili konuda açık bir hüküm bulunamazsa, Hz. Peygamber'in sahih sünneti esas alınmalıdır. Müellif, dönerek, ayaklarını yere vurarak ve enstrümanlar eşliğinde yüksek sesle zikir yapan kimselerin bu temel usûl kaidesine riayet etmediklerini belirtmektedir. Ona göre, bu kimseler hem Kur'an'ın hükümlerini hem de sünnetin bağlayıcılığını göz ardı ederek dinî bir bid'at ortaya koymakta ve İslâm'ın sahih bilgi kaynaklarıyla çelişen uygulamalarda bulunmaktadır.

Sunkūrî, dönerek cehrî zikir yapan kimselerin bazı Kur'an âyetlerini bağlamından kopararak yanlış tevîl ettiklerini ifade etmektedir. Ne var ki benzer bir yorum hatasına kendisinin de düştüğü görülmektedir. Nitekim müellif, Nisâ Sûresi'nde yer alan "Allah, kötü sözün açıkça söylenmesini sevmez; ancak zulme uğrayan kimse (bunun dışında tutulur)" (Nisâ 4/148) âyetini, yüksek sesle ve tegannî ile yapılan zikir lehine yorumlamış ve bu bağlamda muhaliflerine ağır eleştiriler yöneltmiştir. Oysa ilgili âyetin bağlamı, zulme uğrayan kimsenin, maruz kaldığı haksızlığı yetkililere bildirme hakkına işaret etmekte olup, yüksek sesle yapılan zikir uygulamalarıyla doğrudan bir ilişki kurmak isabetli görünmemektedir.

Müellif, Allah'ın rızasına uygun bir şekilde gerçekleştirilecek zikir için gerekli şartlara dikkat çekmektedir. Bu çerçevede, mâsivâdan kalben uzaklaşarak, zikir âdâbına riayet içinde, huşû ve hudû ile kişinin sadece kendi işiteceği ölçüde zikirde bulunmasının en uygun yöntem olduğunu ifade etmektedir. Zikrin hem zahîrî hem de batınî boyutuyla, yalnızca Allah'ın rızasını kazanma niyetiyle yapılması gerektiğini vurgulayan yazar, zâkirin zikir esnasında Allah'tan haya duyarak edep çerçevesinde hareket etmesinin önemine işaret etmektedir. Tüm bu hususların ihlâsla yerine getirilmesi gerektiğini belirten müellif, içtenliğin zikirdeki belirleyici rolünü ön plana çıkarmaktadır. Özellikle ihlâs ilkesine ayrı bir önem atfeden Sunkûrî, bu kavramın yirmi üç farklı edebini sıralamakta ve bu edep kurallarına riayet edilmeden yapılan zikir ve duaların kabul edilmeyeceğini açıkça ifade etmektedir. Müellif, risâlesinin son kısımlarında, tarikat liderliğinin taşıması gereken temel niteliklere dikkat çekmektedir. Bu çerçevede, tarikat şeyhinin akl-ı kâmil sahibi olması; dini ilim, akaid, fıkıh ve tasavvuf ilimlerinde derin bir bilgi birikimine sahip bulunması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca, ilmiyle amel eden, salih, müttaki, zâhid ve hakikat-ı hale ulaşmış bir kimse olması, liderlik vasıfları arasında sayılmaktadır. Müellif, bu özelliklerden yoksun olanların tarikat lideri olmalarının mümkün olmadığını; bu tür kimselerin, şeytandan daha tehlikeli olabilecekleri hususunda uyarıda bulunmaktadır. Müellif İmam Muhammed ve İmam Yusuf'un bir görüşüne temas ederek yüksek sesle zikir yapanın maksadının yanındakine andırmak olması durumunda kerâhetten kurtulacağını söyleyerek daha mutedil bir söylem ortaya koyduğu anlaşılmaktadır.

Netice itibarıyla, söz konusu risâle hem bireysel ibadet pratiklerinin hem de kolektif dinî otorite ve liderlik anlayışının sahih bir zeminde şekillenmesi gerektiğine dair önemli tespitler içermektedir. Risâle, İslâmî inanç esaslarının ve ibadet yükümlülüklerinin doğru bir şekilde kavranmasının ve bu doğrultuda uygulanmasının zaruretiye vurgu yaparak, yalnızca tarihsel bağlamda kaleme alınmış bir metin olmanın ötesine geçmekte; günümüz dinî düşünce dünyasında hâlen geçerliliğini muhafaza eden normatif ilkeleri ve eleştirel yaklaşımları bünyesinde barındırmaktadır. Aynı zamanda bu eser, klasik İslâm düşüncesinde önemli bir yere sahip olan "reddiye" geleneği çerçevesinde, hâkim dinî anlayışlara karşı eleştirel bir perspektif geliştirme çabasıyla dikkat çekmekte; bu yönüyle hem ilmî faaliyetler hem de özellikle tasavvufî yapılar ve tarikat kurumları üzerine yürütülecek akademik araştırmalara anlamlı katkılar sunabilecek niteliktedir.

Risâle, eleştirel düşünmeyi teşvik eden metodolojik bir yaklaşım ile dinî pratiğin özüne ve sahih kaynaklara sadakati esas alan normatif bir duruşu mezcederek, okuyucuya sadece tarihsel bir bakış açısı kazandırmakla kalmamakta, aynı zamanda çağdaş dinî söylemler karşısında entelektüel bir duruş sergileme imkânı da sunmaktadır. Bu bağlamda eser hem klasik kaynaklara vukufiyet hem de modern dinî tartışmalara yönelik analitik bir bakış açısı geliştirmek isteyen araştırmacılar için mühim bir referans metin olma vasfına haizdir.

*****

Katkı Oranı

1. Yazar: %100

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Etik Kurul İzni

Gerek olmadığı beyan edilmiştir.

Destek-Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Teşekkür

Beyan edilmemiştir.

Contribution Rate

1st Author: 100%

Conflicts of Interest

No conflict of interest declared.

Ethics Committee Permission

It has been declared unnecessary.

Grant Support

No external funding was used to support this research.

Acknowledgements

Not declared.

*****

Kaynakça | References

- Abdüllatîf, Yakup b., *İslâm Mezhepleri ve Kelamı* (Hazırlayanlar: Halil İbrahim Bulut, Nurettin Gemici, Ramazan Tarik, İstanbul: İmak Ofset Basım Yayın, 2019).
- Ahmed b. Hanbel, Ebû 'Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 8. Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1416/1995.
- Bâbânî, İsmail b. Muhammed Emin b. Mirselim. *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli alâ Keşfi'z-Zünûn*. Beyrut: Daru İhyai'd-Türasi'l-Arabi, t.y.
- Buhârî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'il b. İbrâhîm el-Buhârî el-. *Şahîhu'l-Buhârî*. thk. Muştafa Dîb el-Bugâ. 7. Cilt. Dimaşk: Dâru İbn Keşîr; Dâru'l-Yemâme, 5. Basım, 1414/1993.
- Ebû Dâvûd, Suleymân b. el-Eş'aş es-Sicistânî. *Sunenu Ebî Dâvûd*. thk. Şu'ayb el-'Arna'ût. 7. Cilt. b.y.: Dâru'r-Risâleti'l-'Âlemiyeye, 2009.
- Hasan b. Abdulmuhsin. *er-Ravdatu'l-behiyye fi mâ beyne'l-Eşâira ve'l-Mâtürîdiyye*. Haydarâbad: Matbaatü Meclisi Dâirati'l-Meârif, 1. Baskı., 1322.
- İbn Ebî Âsım, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî. *es-Sünne*. thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Albânî. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1400.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe 'Abdullâh b. el-'Absî. *el-Kitâbu'l-Muşannef fi'l-Ehâdis ve'l-'Âşâr*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. 7. Cilt. Riyad: Mektebu'-r-Ruşd, 1409.
- İbn Hacer el-'Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. 'Alî b. Muhammed el-'Askalânî. *Fethu'l-Bârî Şerhu Şahîh el-Buhârî*. thk. Muhibbuddîn el-Hatîb. 13. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1959.
- İpşirli, Mehmet. "Medrese", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara, 2003), 28/327-333.
- Kelâbâzî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî İshâk b. İbrâhîm el-Buhârî el-. *Bahru'l-Fevâidi'l-Musemmâ bi Me'âni'l-Ahbar - Kelâbâzî*. thk. Muhammed Hasen Muhammed Hasen İsmail, Ahmed Ferîd el-Mezîdî. Beyrut: y.y., 1420/1999.
- Komisyon. *Fetâva'l-'Âlemgiriyye = el-Fetâva'l-Hindiyye*. Bulak: Matba'atu'l-Kubrâ el-Emîriyye, 2. Basım, 1310.
- Kutlu, Sönmez. *Mezhepler Tarihine Giriş*. İstanbul: Değerler Eğitimi Yayınları, 2. Basım., 2010.
- Muhammed el-Hâdimî, Ebû Sa'id Muhammed b. Muhammed b. Muştafâ b. 'Osmân el-Hâdimî el-Hanefî. *Berîkatu Maḥmûdiyye fi Şerhi Tarîkati Muhammedîyye ve Şer'i'ati Nebevîyye fi Sireti Ahmedîyye*. 4. Cilt. b.y.: Matba'atu'l-Halebî, 1348.
- Munâvî, Zeynuddîn Muhammed 'Abdirraûf b. Tâcu'l-'Ârifin el-Haddâdî el-. *et-Teyisîr bi Şerhi'l-Câmi'i's-Şağîr*. 2. Cilt. Riyad: Mektebetu'l-İmâm eş-Şâfi'î, 1408/1988.
- Nesâ'î, Ebû 'Abdurrahmân Ahmed b. Şu'ayb el-Horâsânî en-. *es-Sunenu'l-Kubrâ*. thk. Hasen 'Abdulmun'im. 10. Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 1421/2001.
- Nisâbü'rî, Ebû'l-Kâsım. *Devâü'l-ebdân*. çev. Hasan b. Ömer er-Rûmî el-Müderriş Sunkûrî. İstanbul: Marmara Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Koleksiyonu, 10318/OK0082.
- Nisâbü'rî, Ebû'l-Kâsım. *Tıbbü'n-nebî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah

Koleksiyonu, 00963-001.

- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin *Me'âlimü uşûli'd-dîn*. thk. Taha Abdurrauf Sa'd. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, ts.
- Semerkandî, Ebû'l-Leys. *el-Hakâiku'l-verdiyye*. çev. Mehmet Emin Fidan. İstanbul: Sistem Matbaacılık, 1. Baskı., 2011.
- Serahsî, Muhammed b. Aḥmed b. Ebî Sehl Şemsü'l- Eimme es-Şerḥu's-Siyeri'l-Kebîr. 5. Cilt. b.y.: eş-Şirketu's-Şarkıyye, 1971.
- Sunkûrî, Hasan b. Ömer er-Rûmî el-Müderriş. *Elsine-i Nâsda Kızılbaş Demekle Marûf Tâ'ife-i Rezîlenin Hezeyanlarını Mübeyyin Bir Risâle*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı, 00963-001.
- Sunkûrî, Hasan b. Ömer er-Rûmî el-Müderriş. *Ğulât-ı Sûfiyenin Bid'at-ı Kabîhalarını Red İhtisarca Bir Risale (Zübdetü'l-akâid isimli eserinin hamişinde)*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı, 00963-001.
- Sunkûrî, Hasan b. Ömer er-Rûmî el-Müderriş. *Kayser-i Rûm'un Hazret-i Muâviye radiyallâhu anh Efendimize İrsâl Eylediği Altmış Bir Suâl ve Yüz On İki Cevâb Beyânında Bir Risâle (Zübdetü'l-akâid isimli eserinin hâmişinde)*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı, 00963-001.
- Sunkûrî, Hasan b. Ömer er-Rûmî el-Müderriş. *Tâife-i Yahûd ve Nasârâ'nın Usûl ve İtikadlarını Redden Muhtasarca Bir Risale*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı, 00963-001.
- Sunkûrî, Hasan b. Ömer er-Rûmî el-Müderriş. *Zübdetü'l-akâid ve nühbetu'l-fevâid*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı, 00963-001.
- Tirmizî, Ebû 'İsâ Muhammed b. 'İsâ et-. *es-Sünen*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 6. Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.